

La llengua de *les estil·lades y amoroses lletres* Contribució lingüística a la problemàtica sobre la seva autoria

Toni ORTS

Doctorand per la Universitat de Barcelona

1. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Malauradament, són molts els textos del període modern que no han estat valorats com es mereixen. Així mateix, és considerable el nombre dels que no s'han comprès en la seva plenitud. Un d'aquests textos és *Les estil·lades y amoroses lletres trameses per Berthomeu Sirlot a la sua senyora y per ella a ell*, obra que no ha estat motiu dels estudis en profunditat que merita, des que Duran 1982 i Romeu 1983 en van fer les edicions divulgatives. L'estudi que avui presento¹ ve a eixugar una part del deute que tenim amb aquest text, riquíssim des del punt de vista lingüístic, i, sobretot, lexicogràfic; una investigació que vol ser un maó més que reforci la consistència que ha de prendre l'estudi diacrònic de la llengua en el període modern, i del setze en particular.

El text reunit sota el títol *Les estil·lades y amoroses lletres* (d'ara endavant *Est*) és format per quatre epístoles, dues trameses per Bartomeu Sirlot a la dona dels seus pensaments, que rep el nom feminitzat de l'amant, segons un costum de l'època, i dues respostes de Bartomeua al seu amorós pretendent.

1 Aquest estudi és un resum de la tesi de llicenciatura que vaig llegir el mes de març de 1995 a la Universitat de Barcelona (Vegeu Orts 1995). Aquesta tesi es basava en l'edició *c* de *Les estil·lades y amoroses lletres*, un exemplar de la qual figura en un volum factici adquirit per la Staatsbibliothek de Munic el 1956. Vaig escollir aquesta edició perquè *d* i *f* romanen perdudes; *e*, barcelonina i de 1630, modernitzava diversos trets i feia interpretacions subjectives de passatges obscurs. Per altra banda, *b* quedava descartada per ella mateixa, ja que, com diu Josep Romeu, estudiós que es basà en aquesta edició de 1598 per fer la seva «la impressió d'Alvaro Franco és execrable; d'on les dificultats de fer-ne amb prou garantia la lectura i l'edició crítica. La lletra és matussera, gastada per l'ús i sovint trencada; els errors són continuats: confusions, capgiraments de lletres, a voltes en manca alguna, per omesa o caiguda; sovint l'impressor no entengué el text i cometé aberracions i arbitrarietats» (1983, 581). Per si això fos poc, l'únic exemplar que sabem que se n'hagi conservat (British Museum, C. 63.d.10) fou guillotinat posteriorment i presenta un gran nombre de mots escapçats. Finalment, *a* presenta un gran nombre de confusions de *a* i *e* en posició àtona, de *o* i *u*, a més d'altres fenòmens característics d'impressions barcelonines que no presenten les valencianes. Em sembla molt més d'acord amb la voluntat de l'autor de donar un aire plenament valencià al seu text, tant amb el context com amb la llengua que usa, emprar *c*, impressió de bona qualitat realitzada a València. Així doncs, la numeració que s'observa en aquest treball al costat dels mots objecte d'estudi correspon a la de les línies d'aquesta edició, a fi i efecte de fer-les de més fàcil localització.

Per altra banda, em cal agrair a Pep Balsalobre que em proposés resumir els continguts de la meua tesi de llicenciatura en aquest estudi i a August Rafanell la gran quantitat de consells que m'ha donat, sense els quals, aquest treball no seria el que és.

Una per una, aquestes quatre epístoles reuneixen totes les característiques per no ser considerades res més que això, ja que consten d'una endreça que informa, amb paraules prenyades d'amor, de la persona a qui van adreçades i d'on són lliurades. Un cop localitzat el destinatari, es desenvolupa una història que va prenent cos progressivament a mesura que els protagonistes s'intercanvien cartes. Abans que l'epístola finalitzi, s'indica on ha estat escrita, i, posteriorment, un comiat dóna per acabada la intervenció del presumpte escriptor. Encara que estructuralment la quarta carta s'allunyi mínimament de les altres tres, el contingut és radicalment antitètic. L'endreça incorpora l'afegit 'de cels' (de gelosies). A la trama no segueix la localització d'on ha estat escrita, i el comiat també té un to ben diferent als precedents, tant pel contingut com per la forma de refrany que presenta.

Malgrat aquesta particular independència, si tenim en compte el conjunt que formen aquestes cartes, que l'autor és el mateix per a totes, que s'uneixen mitjançant un fil temàtic que les traspassa de la primera a la darrera, que l'animació les envolta a totes de la mateixa manera, la dimensió viva i popular que les envaeix i la fi, que representa la culminació d'un procés que ha anat prenent cos progressivament a les cartes 1, 2 i 3 des del seu engendrament a l'inici de la primera, és fàcil adonar-nos que ens trobem davant d'una novel·la epistolar breu (vegeu també Rossich 1989, 153). Aquest fet, que en qualsevol altre període de la nostra literatura podria passar desapercebut, esdevé, en el segle XVI, importantíssim, ja que les *Est* s'insereixen en un espai temporal caracteritzat per la manca gairebé total de literatura de ficció en prosa escrita en llengua catalana. El fet que puguin ser considerades, tant per la seva presentació en forma epistolar com pel tractament que l'autor dóna a la llengua, una novel·leta capitulada les converteix en la primera i única novel·la d'aire renaixentista en prosa del segle XVI escrita en català, almenys que hagi arribat a mans dels estudiosos d'avui.²

Com he comentat, les cartes s'uneixen en el seu conjunt mitjançant un fil conductor: la relació amorosa entre els dos hortolans valencians. En el terreny sentimental, els personatges no passen mai de fer-se proposicions, ja que, quan són a punt d'anar a casori, Bartomeu enganya Bartomeua amb Catalina, afer que anul·la tota possibilitat d'unió conjugal. La història s'inicia amb una declaració d'amor de Bartomeu mitjançant la qual dóna compte de l'estat de perdició en què es troba. Aquest amor el fa anar abillat amb una indumentària que detalla fil per randa, a fi i efecte de causar un bon impacte en la dama. Bartomeu, que abans de tot s'ha informat de qui són els parents de l'hortolana, comprova, amb goig, que posseeixen abundoses terres i que aquesta emparenta amb les millors famílies de l'Horta de València. El mateix enamorat suscita una escena còmica on detalla el ridícul arnès que s'ha comprat per defensar-la de qualsevol possible pretendent.

2 De l'estudi que Albert Rossich (1989, 150-162) dedicà a la novel·la en català des del *Tirant* (1490) fins a *L'orfeneta de Menàrguens* (1862) es desprèn que hi ha cinc textos que es podrien qualificar com a novel·les (alguns amb més reserves que d'altres) en el segle XVI. Els dos contes breus del canonge valencià Jordi de Centelles són datats per Eulàlia Duran vers 1500, però podrien ser ben bé anteriors, amb la qual cosa no és del tot segur que es puguin encabir en la setzena centúria. Com bé observa Albert Rossich, la novel·la *Flor de Cavalleria*, que segons Samuel Gili i Gayà és de les darreries del segle XVI, no pogué ser redactada en aquest període, com evidencia l'estat de la llengua, sinó al segle XV. Per altra banda, l'únic text del XVI que pot ser considerat novel·la, a més del que ens ocupa, és *l'Espill de la vida religiosa*. Aquest text al·legòric, però, tot i imprimir-se a Barcelona l'any 1515, «s'ha de vincular decididament amb la tradició medieval i l'ascetisme de la *devotio moderna*, i de cap manera amb la novel·lística d'estirp renaixentista» a causa de «la seva intenció didàctica, la concepció al·legòrica i el rebuig explícit de la literatura amb voluntat d'estil» (Rossich 1989, 153).

La camperola confessa que també està boja per ell mitjançant una còmica comparació: «que axí estàs entravessat en lo meu ventre com la barra de la porta»; i li fa una declaració d'amor. Calma tot seguit el neguitós Bartomeu dient-li que ningú no ha pretès res de dolent amb ella. Bartomeua també va empolainada i ben guarnida. La dona es mostra molt més decidida que ell i li fa obertament una declaració sexual amb tots els ets i uts. L'escena amorosa contrasta amb una altra de còmica, sobretot pel context on apareix: Bartomeua demana al seu pretendent un remei per a les morenes, les quals «donen més proxa [=pruija] que ronya de colses».

En la tercera carta, es repren un tema present en totes les epístoles, el de l'aixovar, pel qual Bartomeu sembla estar "massa" preocupat. Per demostrar el seu amor i que sempre pensa en ella, li proporciona l'esperada recepta, un remei per a les morenes que «veuràs quant prestament te farà esternudar per alt y per baix». Aquesta lletra s'estén poc, en comparació amb les altres, com si l'autor tingués pressa per precipitar-ne la fi i, així, arribar ràpidament a la darrera d'aquest intercanvi amorós, en la qual es reflecteix l'estat de gelosia en què es troba Bartomeua després d'enxampar el seu estimat camperol en plena acció amorosa amb Catalina. Aleshores, l'enganyada Tomeua té l'oportunitat de dedicar un reguitzell d'insults, fàstics i locucions malsonants al seu ex-pretendent i, indirectament, a l'amant d'aquest. Aquesta darrera carta es basteix mitjançant un encadenament de divertides grolleries, on la parla satírica té la millor cabuda i les abundants parèmies són el complement ideal a l'ambient recreat per l'autor. Abans de finalitzar l'epístola, Bartomeua troba un nou estimat. L'amenaça al seu ex-amistançat («yo faré de manera que en mal punt has conegut a Berthomeua Sirlot») mena a la fi, expressada mitjançant un refrany que devia ser popular:³ «Ni-m passes pel carrer, ni-m prengues ayre, / que Berthomeua Sirlot ja no-t vol gayre».

Hem de considerar les *Est* una obra de gran èxit i d'afortunada difusió, ja que en aproximadament setanta anys se'n van fer almenys set edicions: *a*=Barcelona, vers 1575 (segons Romeu 1983); *b*=València, 1598; *c*=València, vers 1600 (segons Rodríguez Moñino 1963); *d*=València, 1610; *e*=Barcelona, 1630; *f*=València, 1646 i *g*=Barcelona 1677⁴ (per a una descripció de les edicions conegudes fins al moment, vegeu Duran 1982 i Romeu 1983).

Aquesta fidelitat del públic ens podria fer pensar que el gust literari dels lectors no havia experimentat gaires modificacions. També és interessant observar que les edicions *d*, *e*, *f*, i *g* es van imprimir en un període en què, per dir-ho amb paraules de Joan Fuster, «el català [a gran part del domini] ja no és llengua literària, ni tan sols esporàdicament» (Fuster 1989, 58). A partir de l'any 1550 les obres literàries en català hi seran molt escasses. Els pobladíssims regnes de Castella, d'Itàlia i de gran part d'Europa, amb emigrats i exèrcits espanyols, foren una temptació massa forta per als editors i també per als escriptors valencians.

Per altra banda, hem de tenir en compte que el poc temps necessari per a la impressió de plecs solts, i sobretot el seu baixíssim cost de realització i de venda al públic, jugaren a favor de la difusió de textos com el nostre. A més, la baixa qualitat del paper

3 Dic que havia de ser popular pel fet que Josep Romeu en localitzés la variant: «No us cal per açí passar / ni pendre ayre, / que la que vós tant amau / no us prehc gayre» al *Cançoner* de J. Fernández de Ixar (Romeu 1985, 593). És possible que l'autor desconegués el *Flor d'enamorats*, perquè estic d'acord amb Eulàlia Duran (1982, 34) que, disposats a adaptar refranys, hauria estat molt més d'acord amb el to general de la quarta carta el de Timoneda: «No em façau eixes ullades, / cavaller, puix no us vull: / mala broca us traga l'ull» (Fuster ed. 1973, 104).

4 A darrera hora, Pep Balsalobre em comenta la notícia sobre una setena edició, que anomenaríem *g* (Barcelona, Antoni Lacavalleria, 1677), la qual havia descrit Pascual 1985, 632-633. Aquesta edició atribueix el text a «Mosen Dionys Pont Mallorquí» (veg. més avall).

emprat i la no enquadernació de l'anomenada "literatura de cordill" fan que es conservin només aquells exemplars recopilats en volums junt amb altres obres. A causa del seu escàs preu de compra-venda, aquests plecs foren totalment bandejats pels notaris a l'hora de realitzar els inventaris i, per tant, són de difícil localització per als estudiosos d'avui.

La col·lació de les edicions *a* i *c* evidencia que pateixen unes dissemblances insignificants, degudes, sobretot, a la diferent procedència dels editors (Barcelona i València). La mateixa col·lació sembla indicar-nos que provenen d'un tronc comú valencià anterior. Així mateix ens ho fa creure el fet que la primera edició coneguda d'un text de trets valencians tan expressament acusats sigui barcelonina. El parer de Josep Romeu a propòsit de la data d'impressió d'aquesta hipotètica edició és que «degué efectuar-se a mitjan segle i que el text deu pertànyer a la primera part, com, altrament, corrobora l'estat de la llengua» (Romeu 1983, 581). Certament, topem amb una obra amb pocs castellanismes. El seu to popular, satíric, desenfadat, grotesc, eròtic i, fins i tot, de vegades groller, casa perfectament amb l'estil dels satírics valencians. Però, entre aquesta colla de poetes de les darreries del XV i la nostra obra existirien, segons la datació que proposa Romeu, uns cinquanta anys de diferència, un abisme que em sembla massa profund. ¿Podria ser que la reedició que Onofre Almudèver realitzà l'any 1561 del *Spill* de Jaume Roig, i que acompanyà amb la de *Lo procés de les olives, la Disputa de viudes e donzelles* i *La brama dels llauradors*, revifés la flama d'aquell foc de problemàtica lingüística que cremà en els textos esmentats? Només cal recordar la disputa que provocaren les *Regles d'esquivar vocables o mots grossers o pagesívols* en obres com *La brama dels llauradors de l'Horta de València*. Tanmateix, pogué ocórrer que, lluny de tota polèmica lingüística, aquestes reedicions fessin prendre al nostre autor una prematura consciència de preservació d'aquest determinat registre lingüístic, consciència que, dos-cents anys després, faria escriure la *Rondalla de Rondalles* a Lluís Galiana. ¿No fóra més aconsellable, doncs, proposar per a la redacció de la hipotètica edició anterior a les conservades el període que va del 1561, any de l'esmentada reedició, i el 1575, data suggerida per Josep Romeu com la de la impressió de l'edició *a*? En darrer terme, crec que s'hauria de localitzar, indiscutiblement, a València.

Per altra banda, les edicions *a*, *b* i *d* se'ns presenten anònimes. Curiosament, el nom de Dionís Pont com a autor del text no apareix fins aproximadament vint-i-cinc anys després de la primera edició coneguda, a *c*. A més, quan *f* la hi atribueix, erra el cognom (Pontí), la qual cosa denota un desconeixement directe de l'autor. D'aquest personatge se'n sap ben poca cosa (vegeu Duran 1982). En totes les edicions apareix com 'mossèn', per tant, havia de ser cavaller o ciutadà honorat. Joaquim Maria Bover (1868, II, 131) dóna compte d'un poeta de la fi del segle XVI anomenat justament Dionís Pont. El problema sorgeix quan mirem de lligar aquest autor (mallorquí, segons Bover) amb el nostre text, clarament valencià. Bover assevera que Dionís Pont escrivia sempre en llatí i signava amb la forma llatinitzada del nom i el primer cognom ("Disiponsi"), segons un costum de l'època. Citant l'erudit del segle XVIII Bonaventura Serra, anuncia que havia publicat nombrosos poemes en llatí, però assegura que ell només ha vist la cita d'un poema en català sobre la batalla de Lepant, intitulat *Verdadera relació del combat naval dels cristians tengut en lo golf de Lepanto cuantre els infaels* (1571), del qual copia tres quintetes extretes de l'obra de Julià Ballester, *Memorias genealógicas de la casa de Despuig*. En cas que fos certa la realització d'una obra amb aquest títol, el poema adquiriria un gran interès, ja que seria dos anys anterior al *Lepant* de Joan Pujol (1573).

Com és que hi ha tan poques dades sobre Dionís Pont? Si ell fos el creador de les *Est* hauria d'aparèixer en els diversos repertoris bibliogràfics valencians existents, però no és així. A València ningú no el coneixia, però a Mallorca tampoc no és conegut. Bonaventura Serra confessa:

Yo no sé hasta ahora quien sea esse Dissiposio [...] Dissiposio, Isiposio o Isiposio, que con todas estas variaciones lo he buscado en Beyerlink, Volsio, Textor, Moreri, Lloydio, el P. Miquel de San Joseph, y en ninguno d'ellos no pude encontrar ni la más leve noticia de tal poeta [...]. La dicción latina del Epigrama que se le atribuye no manifiesta mucha antigüedad, ni este parece parto de ingenio muy sobresaliente (ap. Duran 1982, 29-31).

Podria ser autor del nostre enginyós text un poeta de Mallorca que a les darreries del XVI apareix totalment lligat a aquesta illa per un epigrama llatí que «no parece parto de ingenio muy sobresaliente»? Un dels meus propòsits ha estat d'intentar evidenciar, mitjançant un complet estudi lingüístic, que el text respon, des del punt de vista idiomàtic, al que s'espera d'una obra valenciana del XVI i, per tant, d'observar si és versemblant que un poeta mallorquí mediocre en pogués haver estat l'artífex, sobretot després que Eulàlia Duran apuntés la possibilitat que hi hagués mallorquinismes en el text (Duran 1982, 35).

2. ESTUDI LINGÜÍSTIC DE LES ESTIL·LADES Y AMOROSOS LLETRES.

a) Grafia i fonètica.

Quant al vocalisme tònic, les grafies que hi trobem concorden amb les avui normatives. Només la segona persona del singular de l'indicatiu present 'tins' (255), mereix algun comentari. Segurament, en la parla popular, la forma 'tens' passà a 'tins' per analogia amb la primera persona del mateix temps 'tinc'.

La distinció entre les *aa* i les *ee* àtones és sistemàtica, llevat d'escassos casos de confusió característics dels textos valencians del XVI. La documentació de la grafia 'bahina' en tota l'edat mitjana i principis del segle XVI fa pensar que el mot 'baïna' (177) encara es pronunciava [ba'ina]. El pas a [bajna] deu haver estat, doncs, modern (DECat). El passatge de la *La brama dels llauradors* on apareix aquest mot amb el mateix sentit figurat que té a les nostres cartes demostra, per raons de concordança mètrica, la pronunciació [ba'ina]: «Qui porta la spasa tan fort rovellada, / que traure no n pot per res la baïna» (140).

La grafia <a> en comptes de <e> en el mot 'barrugues' (312) té una raó fonètica, ja que reflecteix la pronúncia valenciana, que ha estat des de molt antic [ba'ruγa]. De fet, [a] s'imposa sovint a [e] en posició inicial absoluta o en síl·laba inicial, de manera que és freqüent sentir a tot el País Valencià [an'ses] (encès), [das'tral] (destral), [lan'sol] (llençol). Aquesta vacil·lació ha portat a la confusió gràfica <a> per <e>, o a l'inrevés. En el nostre text, a més del mot 'barruga', he observat el mateix fenomen a la paraula 'llauger' (333). 'Pintarrassada' (308) mostra assimilació a la vocal tònica posterior reforçada per la *a* de les síl·labes anterior i final. 'Berthomeu' (2), 'Berthomeua' (4), 'campaneret' (205) i 'semiteu' (105) es poden explicar per assimilació per influència de la tònica. Tanmateix, reflecteixen la pronúncia pròpia, encara avui, de diverses àrees del País Valencià. Les formes 'exadada' (194) i 'exovar' (130, 211), amb *e* inicial, són documentables en textos antics de tot el domini lingüístic. D'aquesta *e* Coromines comenta que «no és cacogràfica sinó pronunciada així, des d'antic, en la part del català occidental» (DECat). Avui dia aquest tancament de la [a] per contacte amb la palatal posterior encara s'observa en parlants valencians, en els quals s'adverteixen pronúncies fluctuants [a]/[e].

La distinció de *o* i *u* en posició àtona és gairebé total. Tot i això, hi ha alguns casos de confusió: 'jostina' (161, 352), del llatí JUSTINA, presenta, molt probablement, grafia anòmla, ja que el mateix mot es pot documentar amb <u> al *Spill* de Jaume Roig (DECat, s.v. 'just'), mentre 'noviatge' (163) presenta grafia etimològica (derivat del llatí vulgar NOVIUS) i reflecteix la pressió dels mots 'novi', 'nòvia', documentats a basta-

ment pertot des del segle XIII, i fins i tot 'nòvio', molt general a València des del XV (*DECat*, s.v. 'nuvi'). 'Descubert' (227), que presenta <u> per analogia a formes com 'cubrir' (on, per metafonia, la tonicitat de la *i* de la sil·laba posterior ha tancat la *o* en *u*) evidència la pronúncia dels parlants de gairebé tot el domini, fins i tot dels de les terres de Lleida i del País Valencià. A més a més, també s'explica per l'acció de la consonant bilabial veïna (Martí 1994, II, 89). A 'enjugassada' (88) el tancament és produït pel contacte amb la palatal que la precedeix i per analogia a formes com 'jugar'. Textos en els quals el pes de la llengua escrita no és tan palès semblen demostrar que la forma tradicional de pronunciar aquest mot era, al segle XVI, [eɲʒuyɑ'soðɑ], amb [u] i no pas amb [o], tendència conservada fins a avui, àdhuc en els dialectes meridionals del català (Vený 1991). El cas del pronom feble 'ho', grafiat <u> a les línies 35, 211 i 268, és explicable per fonètica sintàctica, ja que en les dues ocasions en què apareix sense contacte vocàlic es grafia amb <o> (222, 333).

Altres fenòmens observats, pel que afecta al vocalisme àton, són: l'afèresi de les formes verbals 'nomenat' (5) per 'anomenat', i 'plegar' (168) per 'aplegar'. La forma 'desfressat' (250) ha patit el tractament popular del prefix DES- per DIS-. 'Emperials' (118) reflecteix l'evolució de les sil·labes inicials IN- i IM- en EN-, EM- en alguns mots, afavorida per la gran quantitat de mots populars que començaven així. El fenomen d'assimilació de la *e* pretònica a la *o* tònica, que començà a afectar els dialectes orientals en els segles XIII i XIV, no va tenir repercussions en l'occidental, com comprovem en el mot 'renyons' (161) provinent del llatí vulgar RENIO-NIS. A mitjan segle XVI, la conjunció copulativa és generalment 'i', de vegades grafiada <hi> i gairebé sempre <y>. En una ocasió (171) observo també la grafia clàssica <e>. 'Benivolència' (77), que apareix sovint en textos valencians des d'antic (el trobem al segle XIV en el *Valeri Màxim* d'Antoni Canals), mostra la dissimilació experimentada per la *e* àtona interior deguda a la dimensió popular del text. 'Esgremidor' (350) presenta dissimilació segons la pronúncia antiga d'aquest mot. La grafia <i> de la paraula 'òrguins' (98) reflecteix la pronúncia d'una part dels parlants valencians de l'època. Aquest mot devia presentar vacil·lacions perquè les edicions *a* (vers 1575), *b* (1598) i *c* (1600) del nostre text prenen la forma 'orgui', però *e* (barcelonina i més tardana [1630]) i altres textos valencians, com el *Spill* de Jaume Roig, mostren la llicó 'orgue': «e prima stola; / sons de viola, / orgue, tambor, / arpa, tambor / farà sonar» (Almela ed. 1928, 185, lín. 26-28).

En el cas del fonema /i/, l'aparició de la grafia <y> en el nostre text és poc freqüent; es redueix als mots 'yrà' (56), 'yré' (169), 'yllada' (278), 'yllades' (189), 'llagrymall's' (85), i a la conjunció copulativa. En canvi, la trobem sempre quan tractem el fonema semivocàlic-semiconsonàntic /j/ 'aygua' (108), 'ayre' (358), 'buydaràs' (224), fenomen comú en textos del Cinccents.

Quant al consonantisme, la grafia del so palatal [ɲ] és representada sempre per <ny>, llevat del mot 'groin'⁵ [=gruny] (108). En dos casos, el dígraf ha estat abreujat mitjançant una titlla sobre la lletra *n*:⁶ 'engañar-me' (259) i 'tiñosa' (338).

5 Aquesta representació de [ɲ] no és estranya en textos manuscrits del XVI i fins i tot del XVII, segons Martí (1994, II, 59).

6 Sobre la ñ, Múla Segarra (1985, 35) afirma que a finals del XVI els casos de grafia castellana eren escassíssims en Joan Pujol i Joan Timonedà. En Pere Serafi, la grafia <ñ> hi era emprada al costat del dígraf tradicional, sobretot en els mots 'doña', 'señor', 'señora'. En el nostre text, però, no s'empra en mots castellans, sinó catalans, mentre que quan apareix la forma 'senyora', al títol, es grafia amb <ny>. Martí (1994, II, 60) reafirma que la grafia <ñ> era preferida a <ny> en el cas de mots com 'señor' i 'señora', «escrits sempre en aquest període amb aquesta grafia». Per altra banda, confirma que al *Libre de Antiquitats de la seu de València*, a la segona meitat del segle XVI, predomina <ñ> (52%) sobre <ny> (46%) i <ñy> (2%), possiblement per tractar-se d'un text manuscrit.

L'editor també actua amb gran sistematicitat a l'hora de reflectir gràficament el fonema palatal /ʎ/, i ho fa sempre amb <ll>. Que ho faci sense vacil·lacions quan aquest procedeix dels grups -LL-, -C'L- -G'L- o -L'Y- demostra que el dialecte davant del qual ens trobem no practicava la iodització, ja que el més normal fóra, si l'autor fos mallorquí, que es rastregés en el text algun tret que deixés entreveure aquest fenomen, sobretot en una obra de caràcter tan popular. L'únic cas que presenta polimorfisme és 'atripollat' (202) (però 'atripolat' [69], atripollada [16]), mot indocumentat que, possiblement, ni el mateix editor coneixia bé. La comparació del conjunt de les edicions desmenteix una possible errada tipogràfica, ja que totes presenten la vacil·lació 'atripollat'/'atripollat' i, a més a més, coincideixen en l'ordre 1='atripollat' / 2='atripollat'. Per altra banda, cal remarcar que no he trobat ni un sol cas de <l> amb valor palatal (potser 'pengerola' per 'pengerolla'?). És molt interessant que no s'aprecii aquest fenomen en posició inicial ('lladra' [101], 'llagrymalls' [85], 'llançares' [276], 'llengües' [157], 'lletres' [287], 'lliguem' [163], 'llexiu' [292]) perquè aquesta regularitat no s'avé amb la tònica general de vacil·lació, que s'allargarà fins ben entrat el segle XVII (Coromines 1976, I, 62 i Martí 1994, II, 61).

La prepalatal fricativa sorda [j] la trobem grafiada amb <x>, sobretot en posició interior, davant de totes les vocals:⁷ 'baxa' (175), 'aquexes' (286), 'croxidors' (120), 'cuxots' (42), 'frexures' (112), en tres ocasions en posició final 'Tatax' (49) i 'arrux' (295), i en cap cas en posició inicial. De tota manera, aquesta grafia sembla que hauria de reflectir una pronunciació [iʝ], ja que l'aparició en el nostre text del mot 'exanglot' demostra que la solució immediata a x devia ser, en valencià antic, com ho és en l'actual, [iʃ], la qual, per analogia a mots que comencen amb el prefix 'eix-'<EX-, per exemple 'eixir', 'eixut', 'eixugar', ha esdevingut, en alguns casos, [eiʃ] (Colón 1970, 47-48 i Colomina 1985, 142). El dígraf <ix> l'he trobat sempre en posició final excepte quan apareix en les diverses formes que pren l'adjectiu demostratiu d'identitat 'mateix', formes explicades per la influència analògica del masculí singular d'aquest demostratiu en el qual la grafia <-ix> era habitual des de la llengua medieval (Martí 1994, II, 63). En una ocasió, el dígraf ha patit una metàtesi, segurament per errada tipogràfica: 'axiò' (141).

La grafia <ig> per reflectir el so [tʃ] és escassa en el nostre text, i només l'he trobada en dues ocasions, en posició final: 'estoig' (179) i 'veig' (249), mentre que la forma més emprada és el dígraf <ch>, no localitzat, però, a la fi de paraula. A 'empaches' (297) i 'Sancha' (293) el trobem, segurament, per influència de la grafia castellana. L'adopció d'aquest dígraf en comptes de <x> en els mots 'chicoyres' (325), 'chuclat' (273) i 'escorchaven' (66), normal en textos valencians de l'època, confirma la filiació occidental del nostre text, però no representa cap mostra d'apitxament.⁸

Les grafies representatives del fonema /dʒ/ són, aquí: <j>, principalment en posició inicial i interior intervocàlica davant <a>, <o> i <u> (només l'he trobada en dues ocasions davant <e>: 'vejes' (156) i 'visàjers' (17)); <g>, de la qual crida l'atenció la documentació davant de o de el mot 'regingolat' (31) per 'reginjolat'.⁹ Un cas excepcional és la grafia <x> del mot 'proxa', que hem de considerar una errada d'impremta, i que apareix igualment en l'edició b. Segons Joaquim Martí Mestre, la grafia <x> en comptes de <j> per reflectir el fonema /dʒ/ sembla un indicatiu d'apitxament gràfic (Martí 1994, II, 66). Per altra banda, trobem <j> en els mots 'desijosa' (150), 'desijós' (215) i

7 Segons Martí (1994, II, 62) la x intervocàlica és normal en valencià, d'acord amb la tradició.

8 Sobre aquest fenomen vegeu Rafanellí 1993, 113 i el treball que el mateix autor publica en aquest *Estudi General*, i Colomina (1985, 142).

9 La grafia <g> amb valor del so palatal [dʒ] no era estranya en textos valencians manuscrits del XVI, però escasseja en impressions de l'època (Martí 1994, II, 64).

'rebutjada' (339), d'acord amb la seva etimologia com a derivats dels verbs DESIDERARE i REPUDIARE, respectivament. Es tracta de variants ortogràfiques antigues perfectament documentades que reflecteixen la pronúncia valenciana dels grafemes <j> i <g>, el darrer davant de e i i, en els segles XVI i XVII, abans que l'apitxament ensordís [dʒ] en [tʃ]. El DCVB recull 'desijar' i fins i tot 'desigar' en textos tan acostats temporalment al nostre com *Lo procés de les olives*. Així mateix, trobem un cas flagrant d'apitxament primerenc en el mot 'chipó' (190). De tota manera, el pes de la llengua literària es deixa notar en el nostre text, ja que aquest mot presenta polimorfisme: 'gipó' a la línia 22.

Pel que respecta al so fricatiu alveolar sord [s], en el mot 'présech', la grafia <s> intervocàlica evidencia confusió. Per altra banda, 'escusa' presenta un relaxament vulgar del grup inicial [ks]. Dono compte d'un grafema curiós; es tracta d'una <z> en posició final amb valor de fricatiu alveolar sorda: 'Cedaz' (332). Pel que fa al fonema fricatiu alveolar sonor /z/, observo que <z> és una grafia a penes emprada pel nostre autor, contràriament al que mostren altres textos valencians de l'època. Resulta curiosa, malgrat que es tracti d'un cas aïllat, la forma 'rossella' (25). Encara que no és del tot estranya una certa confusió de [z] i [s] en textos valencians de l'època, els casos 'presech' i 'rossella' podrien explicar-se per apitxament, si més no, gràfic (Martí 1994, II, 67).

Tan sols en una ocasió (en la contracció 'quells'='que els') la grafia <ll> representa el so líquid lateral sord [l], probablement, malgrat que es tracta d'un fenomen que s'observa sovint en la literatura medieval i també en alguns textos del Cinccents, per errada tipogràfica.

Beatrice Schmid (1988, 30-31) documenta en l'edició valenciana del *Blaquerna* feta per Bonllavi (1521) una important quantitat de casos en què els dígrafs <qu> i <gu> davant <a> i <o> no reflecteixen el grup fonemàtic [kw]/[gw] sinó el so [k]/[g]; com, per exemple, 'diaqua', 'quatedral', 'preguant', 'amigua', etc. La filòloga suïssa apunta que sembla tractar-se d'una moda de l'època i detecta casos similars en el *Tirant* i a les *Regles d'esquivar vocables i mots grossers o pagesívols*. A les *Est* en trobem un exemple solitari en el mot 'gualidor' [= 'galiador', «qui parla molt amb intenció d'enganyar», DCVB s.v.] (vegeu també Martí 1994, II, 69).

He trobat un parell de casos de confusió entre <b> i <v> en els mots 'embiarte' (60)/'emviam' (161) i 'ràbia'(14)/'ràvia' (244). És difícil que es tracti de primers símptomes d'apitxament, i només a les darreries del XVII serà que trobarem casos indiscutibles de confusió.

Pel que respecta als grups consonàntics, 'escusa' (168) ha relaxat la pronúncia del grup [ks]. 'Sabs' (154) per 'saps' és una forma analògica a l'infinitiu del mateix verb. Quant a 'Prempsa' (144) val a dir que en alguns mots amb el grup llatí MS ('premsa' prové del freqüentatiu llatí PRESSARE i de PREMERE, amb la <m> afegida per influència de 'prémer', segons el *DECat*, s.v.) figura intercalada entre els dos elements una p antietimològica, freqüent en català antic, i que actua de reforç de la bilabialitat de la m (Martí 1994, II, 71). 'Dos em pua' [= 'dos en pua'] (121), 'sim pots haver a barata' [= 'si en pots haver a barata'] (163) i 'tam bon cap' [= 'tan bon cap'] (163), són formes influïdes per la fonètica sintàctica. 'Quant' [= 'quan'] (66,165,174) reflecteix una confusió, normal sense excepcions, per homofonia entre l'adverbi temporal i l'adjectiu, pronom o adverbi 'quant'. Els antropònims 'Berthomeu', 'Thomeu' i 'Thomeua', que trobem pertot, provenen del llatí eclesiàstic 'Bartholomeus', nom d'un dels dotze apòstols; són, per tant, un cas de grafia culta. Un fenomen que mereix especial atenció és l'assimilació RS>-s. Aquest fenomen és força antic:

Els primers testimonis segurs de la pèrdua de la <-r> final són dels segles XII i XIII i es troben en textos de l'àrea catalano-oriental. Després, el fenomen s'estendria a l'occidental. Tanmateix, casos d'assimilació de -RS (dinés, carrés) es donaven, ja al segle XIII, arreu del domini lingüístic (Ferrando 1989, 411).

Joan Veny concedeix també una gran antiguitat a aquest fenomen (1971, 117). A les *Est* es troben diversos casos de polimorfisme i de vacil·lació en aquest sentit: 'dinés' (47) però 'diners' (131), 'amós' (76) però 'amors' (90), 'devès' (168), 'voiadós' (198), 'paladàs' (279), però 'quarters' (55), 'esclafidors' (63), 'croxidors' (120), 'clars' (131), els darrers a causa, sens dubte, del pes de la tradició escrita.

Troben en el nostre text el sufix *-ea*, provinent de -ITIA llatí, en el mot 'vellea' (4). Aquest sufix, pancatalà en els autors medievals (Colón 1958, 296), sembla tenir, ja en el XV, un cert aire local o potser massa popular, com es desprèn de la seva inclusió entre els fenòmens a bandejar de la llengua presents a les *Regles d'esquivar vocables o mots grossers o pagesívols* (Badia 1950, regla 47).

A les *Est*, com en la pràctica totalitat d'incunables i d'impressions de l'edat moderna, l'ús de l'accent és escàs (Segarra 1985, 36). N'he registrat quatre exemples, en un dels quals s'empra de manera incoherent ('està', 207, accentuat com si fos la tercera persona del singular del verb 'estar', quan, en realitat, es tracta de la forma femenina singular de l'adjectiu demostratiu 'esta' derivat de ISTA). L'accent gràfic, que en aquest tipus de textos sembla emprat com una mena de diacrític quan el mot es pot confondre amb un altre, és sempre el greu. De la mateixa manera, el text manca per complet d'apòstrofs.

Les consonants simples llatines en posició inicial absoluta es mantenen en català (amb lleus excepcions, 'guaret' (136)<VERVACTUM, 'gat' (336)<CATTU). Els grups 'consonant+líquida' es mantenen inalterats, mentre els mots amb <s> líquida inicial han desaparegut per complet (trobem encara 'stela' a l'edició *a*).¹⁰ Al seu torn, els grups inicials [kw] i [gw] es mantenen en posició àtona davant de la vocal <a>, amb l'única excepció de 'caix' [=quaix], on el *waw* cau aviat en gran part del domini.

b) Morfosintaxi.

Només he localitzat en el nostre text un cas en què s'hagi conservat la <n> etimològica provinent dels proparoxítons llatins, 'òrguins'. Mereix especial atenció la vacil·lació, a l'hora de formar els plurals, que presenten els mots acabats en <-st>, els quals afegeixen, de vegades <-s> ('tragaemplasts' [265]), però també <-os-> ('aquestos' [52]). Dues parts singulars del cos humà es troben, aquí, en plural: 'los fetges' (254) i 'los paladàs' (279).

Gairebé la totalitat de les vacil·lacions, quant al gènere de certs mots, ha desaparegut en el segle XVI. L'únic gènere d'un substantiu que divergeix de la norma actual és el de la paraula 'amor', encara femenina: 'amor trafeguda' (69) i 'amor falaguera' (243). En l'oració «En tot açò estich perquè veges com és fort l'amor que t'è metuda» (155) sembla, segons la tònica general de feminitat del nom 'amor' en el nostre text, que l'adjectiu 'fort' també és femení. Destaca la terminació única de 'enamorívol' quan qualifica un nom femení: 'enamorívol fembra' (7) i 'enamorívol corpenta' (15). L'ús corrent dels adjectius en '-ívol' sembla modern, si tenim en compte que Coromines no registra 'enamorívol' i que no documenta 'joenívol' en cap diccionari fins a la primera dècada

10 L'explicació d'aquest fenomen encara al segle XVI, segons Segarra 1985, 33, és que «les edicions dels nostres clàssics són freqüents al llarg del XVI. L'ortografia dels nostres escriptors, en conseqüència, fou conservadora, en contrast amb la que imposaven impressors o gramàtics a Castella, França o Itàlia». Per altra banda, Martí (1994, II, 67) assevera que la *s* líquida inicial apareix per cultisme gràfic fins i tot en manuscrits del XVII. En textos impresos, caurà en desús ja al XVI.

del segle XX. Tot i que 'jovenívol' fou emprat des de Verdaguer per nombrosos escriptors, ja amb dues terminacions (masculina i femenina), és possible que antigament la mateixa forma fos vàlida per al maculí i per al femení, com es desprèn del nostre text.

Tots els superlatius localitzats són perifràstics: 'molt forseguda' (45), 'molt sech' (216) i 'molt poqueta' (272). Els superlatius sintètics en '-íssim' es posaren de moda en els segles XVI i XVII, però s'empraven ja en el XV (Schmid 1988, 60). És possible que aquestes formes no apareguin en el nostre text per ser enteses per l'autor com a massa cultes.

No trobem a les *Est* cap resta de possibles articles definits derivats de IPSE, IPSA llatins. Tots els que hi localitzo provenen, doncs, de ILLU, ILLA: 'lo', 'los', 'la', 'les'. Cal remarcar un cas d'omissió d'article: 'a plaça' (60) a les edicions *a*, *b* i *c*, mentre que a *e*, més tardana i caracteritzada per modernitzacions sovintejades, llegim 'a la plaça'. Aquella forma ha arribat als nostres dies fossilitzada en algunes expressions com 'anar a plaça' i en el topònim barceloní 'Pla de Palau' (mai 'Pla del Palau').

En quatre ocasions l'article onomàstic, reduït a casos excepcionals en la literatura medieval, i d'ús més sovintejat en el XVI, acompanya un antropònim (aquí sempre masculí): 'en Pere Tripoll' (33), 'en Llorens' (49), 'en Rós' (90), 'en Riera' (301). En canvi, els casos d'antropònim sense article augmenten a vuit: 'Berthomeu' (2), 'Berthomeu de Binalesa' (51), 'Berthomeua' (4), 'Iaumot' (184), 'Rabasset' (89), 'Beleta' (202), 'Gasparet de la manyopla' (52) i 'Iaume lo fassit' (52).

Pel que respecta als possessius, no he documentat cap cas de 'seus', 'nostra', 'nostres', 'vostre', 'vostra', 'vostres', 'llur' o 'llurs'. En canvi, sí que hi apareixen: 'meu', 'mon', 'mos', 'ma', 'mia', 'mies', 'teu', 'ton', 'teus', 'tos', 'tua', 'tues', 'seu', 'sua', 'ses' i 'nostre'.

És ben sabut que els demostratius que trobem en els textos cinccentistes ens ajuden ben poc a determinar la procedència d'aquests (Rafanell 1993, 114). Dels emprats pel nostre autor, 'esta', 'aquestos', 'aqueixos', 'aqueixes', 'aquelles', destaca 'esta', provinent de ISTA llatí.

Segons Beatrice Schmid (1988, 62) l'alternança, durant els segles XIV i XV, de grafies 'jo'/'yo'/'io' en un mateix text indica la natural vacil·lació gràfica d'un text medieval per grafiar el so [j]. En la majoria de textos valencians cinccentistes la vacil·lació ha desaparegut, de manera que a les *Est* tots els exemples presenten la grafia <yo>, fet que sembla indicar que la pronúncia ja era [jo]. El *DECat* assevera que a la fi de l'edat mitjana es produí un desdoblament [jo, ʒo]. A València, la pronúncia [jo] suposà, segons Coromines, una llarga lluita entre el tipus JO del romànic i una pronúncia del tipus italià [jó]. Quant al plural de la primera persona, la forma ampliada 'nosaltres' s'ha imposat ja a 'nós', inexistent en el nostre text.

Pel que respecta als pronoms febles, destaquen les formes: «yo la m'é lligada al coll» (90), «tramet-te'n un tros de faldar» (110); «se me són fetes morenes» (152); «vas-me de gaydó» (246); «jaguí'm desús la flassada» (100); «fas-te a sabre com estich clauficat» (8); «lo diable s'i podria cagar entre nosaltres» (305); «dels teus cabells rossos me n'é fet una trenella» (199); «de l'exovar no te'n cal demanar» (130), i «exam de abelles lo y devoren» (335). La forma de primera persona del plural es presenta «no.ms lladram» (107) i «no.ms lliguem» (162) en dues ocasions,¹¹ mentre que «si voldràs que.ns afrenellem» (113) només la trobem un cop.

Quant a la morfologia verbal,¹² destaca el polimorfisme 'saber/sabre'. La forma

11 August Rafanell documenta també una forma 'ems' en el segle XVII: «Arbuixec retreu un creuament singular, no registrat per cap diccionari, però habitual en català occidental i en baleàric: ems (5, 21). Deu ser fruit de la hibridació de em (o mos?) i ens» (Rafanell 1993, 114).

12 Per limitacions d'espai, no incloem aquí la taula de totes les formes verbals de les *Est*, la qual sí figura en la meua tesi de llicenciatura (Orts 1995, 107-116).

'sabre' semblaria, en principi, l'únic tret atribuïble a un autor mallorquí de tot el text, sobretot per la manca de documentació textual d'aquest infinitiu fora de l'àrea balear. Tot i això, el *DECat* assevera que es pot localitzar, encara avui, en una petita franja del català occidental. A més, Antoni Maria Alcover documentà aquesta forma a Morella. Sota la pronúncia [ˈseβrə] es pot sentir en alguns punts de l'antic bisbat de Girona ben entrat el Maresme (fins fa ben poc, encara a Mataró. A Dosrius, al límit amb el Vallès Oriental, és ben fàcil escoltar espontàniament aquest infinitiu entre els pobletans autòctons). Un altre cas de dualitat (aquest freqüent) és 'dar'/'donar'.

Els antics participis rizotònics foren progressivament substituïts pels febles, tal com palesa la nostra obreta. Els dels verbs 'conèixer' i 'haver' presenten una <g> per analogia a d'altres formes. 'Mòlta' i 'tramès' mostren una aparença més aviat culta, essent fàcilment substituïbles per analogia en 'molduda' i 'trametut' en parlars populars. És també remarcable la forma anòmala del participi 'metut', 'metuda', 'metudes', en comptes de 'mes', 'mesa', 'meses'.

En la literatura medieval, el participi dels temps compostos sol concordar amb el complement directe corresponent. Amb el pas del temps, aquest fenomen va perdent vigència fins al punt que, en el nostre text, les no-concordances són superiors a les concordances. Entre aquestes trobem: «y una espasa, que encara no la he comprada» (43), «no sé si m'hauràs donada alguna albeuratjada» (87), «la tua lletra de amors yo la m'é lligada al coll» (90) i «no-m dol sinó de les voluntats que t'é metudes» (341). Entre les no-concordances: «la gran ràbia que lo meu coratge ha passat» (15), «me n'é fet una trenella» (199), «albades m'an fet de guitarres y flaviols» (96), fins a un total de deu.

La majoria dels verbs presenten la desinència de primera persona d'indicatiu -e. Aquesta s'anirà fent, a partir del segle XVI, cada cop més exclusiva del País Valencià (Par 1930, 8). Al seu costat trobo solucions amb desinència ø: 'aport', 'avis', 'mir'. Beatrice Schmid afirma que en la traducció cinccentista valenciana del *Blaquerna* «[les formes amb desinència ø] tenen un aire arcaïtzant i es donen en particular en oracions i en expressions estereotipades» (Schmid 1988, 89). A les *Est*, no és pas així, i les mateixes formes de primera persona del present d'indicatiu apareixen arbitràriament amb o sense desinència en oracions similars. Per altra banda, hem d'atribuir a una manca de documentació important considerar les formes sense desinència com a mallorquinismes, ja que la fluctuació de la desinència verbal ara -e, ara ø no és gens estranya en valencià, ans al contrari, és molt i molt pròpia dels textos del XVI.

L'aparició de l'increment incoatiu en verbs de la tercera conjugació ('guarixca' [325], i 'partixch', [344]) és interessant, car la palatalització de [s] en [ʃ] representada per <ix> o <x> davant del fonema velar sord /k/ revela l'adscripció meridional dels textos on es troben (Rafanell 1993, 118). Aquesta palatalització, documentable ja en el segle XIV, no apareix pràcticament mai en textos del Principat o balears contemporanis al nostre.

La <h> antihiàtica que presentaven en l'imperfet d'indicatiu una sèrie de verbs durant l'edat mitjana ('dehia', 'rehia', 'vehia') ha esdevingut <y> en el Cinccents; en el text que ens ocupa, 'deya' (100), 'reya' (110), i 'veya' (345). Beatrice Schmid (1988, 98-99) assevera que en els verbs que presenten un hiatus entre el radical i la desinència del tipus -ia, la i pateix una evolució que la converteix en semivocal, desplaçant-se l'accent a l'arrel. Per tant, les formes que trobem en el nostre text semblarien indicar una pronunciació amb diftong. S'erra, però, la filòloga suïssa en la seva interpretació, ja que el valencià actual no presenta aquest diftong, amb la qual cosa, la seva teoria semblaria indicar una recessió estranyíssima en aquest tipus de formes. Martí (1994, II, 185, nota 263) demostra que <y> apareix clarament, des d'antic, per a expressar hiatus ('oyr', 'rayl', 'proveyr', etc.). A més a més, documenta vacil·lació gràfica <hi>/<y> en altres

textos antics. Per si això fos poc, a principis del XVI registra ja algunes formes valencianes amb síncope de la vocal àtona del radical 'fia', 'dia', 'díem'. Per tant, a l'hora d'editar el text, hauríem de grafiar 'deya', 'reya' i 'veya'.

L'imperfet de subjuntiu és el provinent del plusquamperfet de subjuntiu llatí. No apareixen, doncs, encara, les formes actuals en *-ara*, *-era*, *-ira*, ja que aquestes en el segle XVI mantenien funció de condicional, valor que encara conserven avui en català oriental i nord-occidental 'fóra' i 'haguera'.

Dels vint pretèrits perfets que empra l'autor, tan sols dos són perifràstics ('varen dir' i 'vares enviar'), mentre que disset són simples i un altre s'expressa en castellà ('cayó'). L'ús de les formes perifràstiques en la llengua literària era gairebé inèdit en la literatura medieval, però se'n poden rastrejar alguns exemples.

Quant a les perifrasis de futur, són interessants les formes perifràstiques amb pronoms febles inserits entre l'infinitiu i l'auxiliar: 'enviar-te he' i 'ferten has'='fer-te'n has'.¹³ També he observat la pròtasi en futur en una oració condicional: «si aquestes núpcies *voldràs* que ens afrenellem, ja m'han raguda los sobachs, y les inglifies». El verb 'anar' fa el futur segons el radical *ir-*, grafiat sempre <yr->: 'yré', 'yrà'.

El condicional presenta en el nostre text dues formes diferenciades, les terminades en *-ia* i les finalitzades en *-ra*; les darreres, amb l'exemple solitari 'volguera', provenen del plusquamperfet d'indicatiu llatí i del posterior reemplaçament de les formes rizotòniques 'volgra' per les accentuades en la terminació. Sembla que els condicionals amb *-ra* tingueren cabuda en la llengua literària a partir del XVI (Ridruejo 1985).

Quant als verbs irregulars, destaca la forma 'eres' de la segona persona del singular del present d'indicatiu, ja registrada a la fi del XV. Segons Emili Casanova, «des de mitjan XVI era usada oralment i per escrit, per tots els valencians» (Casanova 1986, 475). La forma antiga de la primera persona del verb fer 'faç' és la que trobem en el nostre text i l'actual en gran part del valencià. El verb 'néixer' presenta sempre el radical *a*, però això no és indicatiu d'occidentalitat ni de meridionalitat dels textos on es troba, ja que, malgrat que els catalans orientals ja feia temps que havien realitzat els pas cap al radical *e* en la llengua oral, no era pas així en l'escrita. Per altra banda, en les formes rizotòniques del verb 'eixir' observem una <i> inicial, mentre que les no-rizotòniques comencen amb <e>.

Pel que fa als auxiliars, el més usual és 'haver' ('he guiat', 'he guanyat', 'he fet', 'he pogut', etc), però també he localitzat casos de 'ser': 'só estat', 'só inflat', 'só informat' i 'só regingolat'.¹⁴

Dono un gran valor a la fidelitat d'un autor valencià tan tardà a les formes adverbials genuïnament catalanes, ja que hem de tenir en compte la forta penetració, en aquest camp, de la llengua espanyola. Així, trobo remarcable la presència de l'adverbi locatiu 'entorn' en el nostre text, perquè la forma castellana 'alrededor' i diverses variants entren amb força al llarg de la primera meitat del segle XVI i en el segle XVII seran les úniques emprades (Colomina 1987, 52). Entre d'altres, trobem els modals

13 «L'ús dels anomenats futurs separables, és a dir, la separació dels dos elements integrants del compost verbal i la intercalació de pronoms febles, havia decaïgut bastant després de la llengua medieval. Tanmateix, encara era possible de trobar-ne exemples als segles XVI i XVII» (Martí 1994, II, 185). En el XVII ja només es trobaran en textos molt conservadors, sobretot en els de caire administratiu.

14 Segons Martí 1994, II, 196, al segle XVII la construcció 'haver+participi' ja havia superat la predominant en el XVI 'ser+participi', però en el nostre text, com podem comprovar, aquella ja s'empra en més ocasions que aquesta.

'axí', 'ausades', 'com', 'com a', 'comsevulla', 'de cuyta', 'de gom a gom', i 'gallardament'. Entre els temporals, 'ans', 'après', 'ara', 'com' (= 'quan'), 'encara', 'ja', 'mai', 'mentre', 'selleshores' i 'tost'; els quantitius 'gayre', 'pus' i 'què'; 'allà', 'davant', 'desús', 'entorn', 'prop' i 'sus rant', de lloc, i finalment, els de negació 'no' i 'pas'. Segons el *DCVB*, l'ús, avui, del reforç 'pas' no és viu ni a les Illes Balears ni a València, però no era així antigament (almenys en l'ús literari), com reflecteixen els exemples que recull el mateix diccionari en el *Llibre d'Evast e Blaquerna*, en el *Tirant* i a *Lo somni de Joan Joan*.

Quant a les conjuncions, mereix comentari l'ús que l'autor fa de la final 'per a que', força vegades criticada i titllada de manlleu del castellà per estudiosos de gran pes específic com Pompeu Fabra, Antoni Maria Badia i Margarit i Joan Coromines.¹⁵ La podem trobar pertot, en els *Sermons* de Sant Vicent Ferrer, a les *Ordinacions de Castelló* (1446), en el *Curial e Güelfa*, en el *Càrcer d'Amor*, a *Lo Cartoixà* de Roís de Corella, en el *Cordial de l'ànima*, etc. En el nostre text 'per a que' apareix en dues ocasions mentre que 'perquè' ho fa en deu, malgrat tractar-se d'una obra tan breu. L'ús de la segona és, doncs, molt més general que el d'aquella. Emili Casanova (1989) té en compte en la realització del seu estudi el treball d'Eulàlia Duran (1982), però només hi localitza quatre conjuncions finals: «tramet-te'n hun tros de faldar per a que't moques», «envia'm una jostina que es apropiada per a que no ms lliguem la nit del noviatge», «volguera [...] donar-los tan gran exadada, que'ls trencàs la nuca del coll, perquè no anassen tan en rajuja», i «he desfet la mia camisa d'estopa oldanada perquè's reïja» (110). A més a més, erra en la darrera, clarament causal. A banda d'aquests casos, n'he trobat nou més: «tot açò m'è metut [...] perquè't puga fer gojosa», «perquè conegues la mia parentela te n'avise, com en Llorens Tatax lo rabassut...», «envia'm a dir, y enviar-t'é joyes, perquè lo diumenge ixques empollastrida», «en tot açò estich, perquè vejes com és fort l'amor que t'é metuda», «fer-te'n has obrar lo teu palahuet, perquè esta estiuada estigues frescal», «ja volguera que fossem enjoyats, perquè pogués aver tan bell tropell de dona com tu eres», «envie't un boix gallart, perquè t'esclafe les morenes», «ab un ventrellol de cabra la faré investir, perquè sia membrat de Berthomeua Sirlot com se menja» i «que prenga una novena de caldo y altra de chicoyres, perquè guarixca de l'aliacrà» (325). D'altra banda, és interessant l'aparició de la conjunció 'so que' (32), reducció de 'sinó que', que segons Joan Veny (1991, 135) només és coneguda al Pallars, el Segrià, les Garrigues i la Terra Alta. L'adversativa 'mes' de vegades pren la forma 'mas', completament normal en textos valencians de l'època.

A la frase «volguera ad aquexos espigats, culbufadors, ab lo mànech del llegó donar-los tan gran exada», s'observa la variant preposicional 'ad', localitzada, generalment, en textos valencians quan precedeix un demostratiu, un adverbi de lloc o un pronom personal començat en *a*. En canvi, la preposició 'ab' esdevé 'a' en l'oració «los quals he guanyat a mon valent brassejar». No es pot considerar mai una errada d'impremta per omisió de la lletra *b* com fa Josep Romeu, car totes les edicions (*a*, *b*, *c* i *e*) presenten la mateixa lliçó, sinó que s'ha de tractar d'una construcció genuïna poc estudiada o d'una frase feta.

15 Emili Casanova (1989) recull les opinions d'aquests erudits, segons els quals «no ens cal recórrer a la combinació *per a que*, contrària al geni de la nostra llengua...»; «davant de la conjunció *que*, en efecte, repugna en català l'ús de la preposició *a*» (Fabra 1983; ap. Casanova 1989); «és un castellanisme sintàctic» (Badia 1962, II, 108) i «si hi ha un cas en què el català antic presenta una repulsa unànime, i en què tothom s'ha posat d'acord avui dia per evitar-ho és precisament aquest; *per a que* no és ni ha estat mai català, com provà Fabra, i el reconeixement d'això ha estat una adquisició total i definitiva de la llengua literària» (Coromines 1974, 111 i 163).

c) Valor lexicogràfic del text.

Un dels aspectes més característics d'aquesta obreta és el del llenguatge, de gran importància dialectològica. Les *Est* s'insereixen en un període, comprès entre la fi del segle XV i tota la setzena centúria, marcat per una intensa i productiva "modernització" lingüística truncada per l'abandó que patirà el català literari al segle XVIII, sobretot. Entre la darrerria del XV i la primera meitat del XVI és quan la llengua popular té un realç més brillant, sobretot perquè després de molts segles deixarà l'oralitat per passar al paper. Tant els escriptors com els lectors d'aquesta època es mostren abocats a la crítica burlesca, generalment bastida en forma poètica.

Dintre d'aquest marc literari s'insereixen les *Est*. El llenguatge emprat per l'autor és tan volgudament estraferet que fa inversemblant que uns pagesos del segle XVI poguessin parlar (i escriure) d'aquesta manera, perquè el perfecte domini del llenguatge, encara que en un registre popular, denota que, certament, l'autor ha de ser notablement culte. Ens ajuda a prendre consciència d'aquesta impossibilitat el fet que l'any 1837, o sia, gairebé tres-cents anys després de l'escriptura de les *Est*, al voltant del 90% de la població de Mallorca era encara analfabeta,¹⁶ percentatge que devia ser una mica inferior (però no gaire) al País Valencià. En l'obra *Rahonament que fan quatre llauradors de la Horta de València*, un dels protagonistes exposa l'estat d'alfabetització dels homes de la seva condició social l'any 1759: «dixcan bé, no sia cas (com yo no lligc molt bé, ni en lo escriure estic cursat, y, per si, só llaurador) diga algun gran desbarat».¹⁷

c.1. La paremiologia

El text mostra trets locals característics de tota la regió valenciana i, en particular, de la comarca de l'Horta de València, on habiten els dos camperols protagonistes de les nostres epístoles. L'autor s'ha sabut endinsar excepcionalment en el context popular que l'obra requereix. El llenguatge, ple de realisme, manifestat mitjançant expressions vulgars, sovint grolleres, insults i un reguitzell de parèmies de tot tipus,¹⁸ és el complement ideal d'aquest context popular. L'ornament paremiològic fa les *Est* molt atractives, però, alhora, de difícil comprensió.

És justament gràcies a la literatura menor, és a dir, cançons, poemes satírics, cartes, que la paremiologia es transmet a Catalunya «degut a la seva desestructuració política i a la seva consegüent decadència literària» (Conca 1994, 7). Així doncs, les *Est* són un perfecte mirall del període en què es van forjar.

La quarta carta presenta fragments realment espectaculars, on les parèmies prenen una importància només comparable a la de l'atapeïda *Rondalla de rondalles* del domini ontinyentí Lluís Galiana (1768). Tant és així que en diversos passatges no és sinó mitjançant breus conjuncions que s'uneixen les unes amb les altres. En un text de tan reduïdes dimensions n'he localitzat almenys seixanta-nou, algunes de compostes:

1. «*Per amor de...*» (19, 46, 107, 203). Locució prepositiva amb el sentit de "a causa de, a fi de" (*DECat*).

16 Notícia aportada per Joan Veny en el curs de doctorat 1993-1994.

17 *Rahonament que fan quatre llauradors de la Horta de València al Retor de la sua població*, València, Viuda de Joseph de Orga, 1759.

18 Empro aquí el mot 'parèmia' en el sentit més ampli que pot tenir, és a dir, «tota ordenació lèxico-sintàctica esclerotitzada que empli el parlant d'una llengua amb consciència que es tracta d'una unitat» (Forgas 1982, 51).

2. «Lo fill d'en Pere Tripoll te va entorn» (32). Parèmia definida pel DCVB com “estar a prop, importunar, anar al darrera”.
3. «*fent lo borinot*» (32). “Fer-se pesat” (DAG).
4. «No tindrà ganes de anar-te çaga los pedaçons»(38). Locució afi a ‘anar entorn, anar al darrera’.
5. «Vegeu si t'yrà mala res per lo ventre de fer algun escandall de nostres mateixes corpentes» (56). Els protagonistes es proposen un tast dels seus cossos.
6. «Ans te he guiat esclafar en la cara com si fosses oli sobre cols» (79). Parèmia indocumentada d'obscur significat.
7. «Estar entravessat en el ventrell d'algú com la barra de la porta» (81). Còmica comparació que fa del ventre la seu d'amor, contràriament a tota la tradició mèdica (vegeu Cerveró 1987).
8. «Vet què't dich, que t'o ragues del cap» (91). Treure's del cap una idea, abandonar-la. Expressió típicament valenciana que es pot documentar al *Flor d' enamorats* (Fuster ed. 1973, cançons 2 i 98), malgrat que el DCVB dona com a primera documentació la seva aparició a la *Rondalla de Rondalles* de Galiana.
9. «Tripolet l'entrecuydat ni jovenet de tota l'orta no y han hagut part ni quart» (92). ‘Fer parts i quarts’ vol dir “obrar injustament” (DCVB).
10. «Lladra, que Berthomeua per a altres pentina» (101). ‘Pentinar-se per a un altre’ vol dir “pertànyer sentimentalment” a aquest altre.
11. «No ms lladram per amor de tu, y anam de groin» (107). Estar renyit.
12. «Si m vas lleal...» (111). ‘Anar lleial’ és una locució indocumentada que té el sentit de demostrar un hom la seva benvolença.
13. «les frexures hauràs de mi» (111). Poder disposar de tot allò que és d'un altre a causa del seu excepcional vincle afectiu.
14. «Si m veyes com [=quan] estich a mà no m gosaries tocar» (127). ‘Estar a mà’ significa “estar a prop, a disposició” (DCVB).
15. «Trencafil de la violeta» (152). Locució indocumentada. El DLabèrnia sí documenta *trencafila*, “familiarment, porta falsa”, de la qual cosa es pot concloure que es tracta d'un eufemisme, per ‘anus’, com indicava clarament el context («fas-te sabre que m só anada d'exir [=d'evaquar] y entorn del trencafil de la violeta se me són fetes morenes»).
16. «Si res me trametràs yo't tornaré lo jornal» (158). Correspondre a allò que ens han fet (DCVB).
17. «Voldria que m fesses un anell de or daurat ab una pedra de cap de llus que m'an dit que és bona per a mal de rençons» (159). En el segle XVI es creia que, a més dels factors hereditaris i d'altres adquirits o els condicionats pel canvis climàtics i astrològics, alguns elements exteriors eren motiu de canvis i transtors (negatius o no) en l'home. Moltes supersticions es veuen reflectides en les joies i, sobretot, en les pedres precioses, a les quals hom atribuïa propietats profilàctiques i curatives. Eren tan profundes les creences en els efectes màgics de les pedres precioses que foren prohibides als cavallers que s'enfrontaven en judicis de Déu. En aquest passatge de les *Est*, Bartomeua demana un anell amb una pedra que tingui forma de cap de lluç com a mètode profilàctic contra un mal que havia de ser molt dolent per als llauradors, el mal de ronyons. Cels Gomis apunta que és una creença molt estesa que en una espina del cap del lluç es pot observar la imatge de la Mare de Déu (Gomis 1910, 419). Fóra creure massa en les casualitats pensar que aquest passatge del nostre text no està relacionat amb la creença que anota Cels Gomis.
18. «A barata» (163). Obtenir quelcom ‘a barata’ vol dir “bescanviar-ho per una altra cosa”.

19. «Plena de gom a gom» (187). Completament plena, a vessar.
20. «Anar en rauja» (195). “Anar amb bona marxa, sense entrebancs” (DCVB).
21. «Dels béns de l'exovar, dexta-u estar a ma esquena» (211). No et preocupis de res i deixa'm la feina a mi.
22. «Selleshores poràs-me dir cara per cara tots tos vijars» (225). Dir-se dues persones la seva opinió directament, sense amagar-se res.
23. «Que't guardes de pedra y de neula» (226). Guardar-se dels perills o de qualsevol fenomen que pugui fer mal.
24. «Lo diable sia sort, y mut» (228). Expressió indocumentada que potser intenta abaltir els poders malèfics del diable.
25. «Vas-me de gaydó» (246). “Estar renyit amb algú o intentar fer-li mal sentimentalment” (DCVB).
26. «Males te coneguí» (247). Reducció de l'expressió ‘en mala hora et coneguí’, amb el significat d’haver conegut algú amb mal auguri (DCVB).
27. «Bés coneix una verda entre dos madures» (248). Aviat es coneix un malfactor entre les bones persones.
28. «Ja veig hon tens lo mal, y de qual peu te dols» (249). Dues expressions afins, “saber quin és el caràcter d’algú o les seves intencions” (DCVB).
29. «Encara que'm faces lo desfressat» (250). Fer creure a algú que tenim unes intencions que no són les reals.
30. «No-m mame yo los dits» (251). Ésser excessivament ingenu o curt d’entendiment.
31. «Tu cuydes donar-me a entendre cistelles per carabasses» (252). Intentar d’enganyar algú. Podem trobar diverses variants d’aquesta parèmia a *L’spill* de Roig (Almela ed. 1928, 93 lín. 25) i a la *Rondalla de Rondalles* (Pellicer 1986, 140).
32. «A Cathalina la cagalosa tins ficada en los fetges» (255). El cor és, en la medicina del segle XVI, la seu dels sentiments, entre els quals destaca l’amor. El fetge, malgrat ser el tercer òrgan en importància del cos humà és un perfecte desconegut a nivell popular (vegeu Cerveró 1987). Aquí se’l fa seu de l’amor, de la mateixa manera que al ventrell a la parèmia 7.
33. «No-m digues cera me cayó» (256). Josep Romeu (1983) veu en aquesta expressió un equivalent de la catalana ‘quan la cera cau és hora d’aplegar-la’, segons la qual cal aprofitar l’ocasió quan aquesta es presenta.
34. «A-y hous a vendre?» (258). “No hi ha res a fer, o per molt que es faci no s’aconseguirà resultat” (DCVB).
35. «Més matí te hauries a llevar per a engañar-me, y fer-me del cel paella, y de la carabaça broquer» (259). Conjunt de locucions afins. “Hauries de ser més intel·ligent del que ets, per a enganyar-me”. Parèmia que presenta gran quantitat de variants (vegeu Orts 1995, 381).
36. «Per més senyes» (262). Detalladament, més encara (Pellicer 1986, 158).
37. «Estant de cua d’ull» (265). Vigilar mirant de reüll.
38. «L’ull li volia saltar de la closca» (266). Expressió prou visual. Obrir els ulls tan grossos que sembla que hagin de sortir de les seves òrbites.
39. «Que't naxca» (277). Parèmia interjectiva indocumentada, d’obscur significat.
40. «Pels ossos de mon pare...» (285). Per allò que més estima hom.
41. «...no y pixareu pus, si-l sabia dar a picar a grulles» (285). Estranya locució de la qual Josep Romeu diu que «es refereix, sens dubte, al sexe dels dos amants traïdors» (1983, 591)
42. «Memeu sibilia» (290). Parèmia indocumentada, amb valor d’interjecció de burla o menyspreu.

43. «Si pus me veus llavar lo cap a l'ase ni despendre lo llexiu de la mia amor calenta» (291). Expressió pancatalana que s'usa per referir-se a la dificultat de fer entrar en reflexió els estúpids.

44. «*Que'm digués Sancho*» (293). Parèmia no documentada. Hi ha un refrany castellà que per desviació del mot italià 'saggio' (savi) atorga a l'antropònim castellà Sancho la virtut de callar: «Queremos enchir el pancho / de injuriar y difamar; / mas mejor sería callar, / que al buen callar llaman Sancho» (Conca 1994, 452). L'obra d'Andreu Martí Pineda *Consells a una casada* demostra que aquesta parèmia era coneguda a la València renaixentista: «Entre dones mal discretes / feu que porten poc y amb ganxo, / no mostrant moltes taulettes, / ni pico ni paraulettes: / *Bé està dit al callar Sanxo*».

45. «*Batall de forca*» (294). «Home de mala vida, que va per mal camí» (DAg)

46. «*Arrux, arrux, en mal guany que Déu te do*» (295). 'Anar en mal guany' és una locució antiga que té el significat d'"anar-se'n a fer mala fi".

47. «*Si'm fas girar la pell al revés*» (299). Interpreto, segons el context («Si'm fas girar la pell al revés [...] l'oncle en Riera te farà donar tanta toçada que't maduraran les costes»), que vol dir, fer enfurismar algú. Josep Romeu (1983, 591) creu que significa, «en sentit figurat, canviar radicalment d'actitud o bé de comportament», però opino que no hi acaba de fer sentit.

48. «*Si'm torne rabiosa lo diable s'i podria cagar entre nosaltres*» (305). Expressió indocumentada, possiblement afí a 'ballar-hi el diable de capoll', que significa, segons el DCVB, "haver-hi moltes turbulències".

49. «*Arri en mal guany de la pollosa!*» (310). Vegeu la locució 46.

50. «*Cercaren-se, y trobaren-se, Llorensa, y Gregori*» (319), 51. «*A tal pessa, coltell*» (320), 52. «*Qual Maria tales faldes tira*» (321) i 53. «*Un jou ab altre*» (321). Encadenació de quatre locucions un tant enigmàtiques i totalment indocumentades en els diccionaris consultats, que semblen tenir un significat d'unió entre dos iguals. He registrat a la *Rondalla de Rondalles* (Pellicer 1986, 156) una locució semblant a la número 50: «parèixer Marta i Gregori», que significaria "avenir-se, semblar molt amigues dues persones". Pel que fa a la parèmia 51, Maria Conca (1994, 401) localitza l'expressió 'a qual peça, tal cultel' a l'obra *Romancea Proverbiorum*, sense fer esment del significat.

54. «*Vés en bon hora*» (321). "Expressió per engegar algú" (*Gazophyl*).

55. «*[Vés] la volta de Paterna*» (322). Anar la volta de tal o tal lloc equival a "prendre el rumb o direcció d'aquell lloc" (DCVB). El topònim, pertanyent a l'Horta valenciana, dona més versemblança al context.

56. «*Vés [...] als açuts fer-hi parades*» (321-322). 'Anar en mal viatge', afí a les parèmies 54 i 55, amb les qual apareix encadenada en el nostre text.

57. «*Cercar llet de grulles*» (331) i 58. «*Ous de cerves blanques*» (332). Locucions paral·leles que tenen el significat de "pretendre coses impossibles" (DCVB la primera).

59. «*Bé dihuen veritat, que qui davant no guarda...*» (342). El començament està format per un expressió emprada a bastament com a fórmula d'introducció d'un refrany. La segona part és un fragment de l'expressió 'qui davant no mira enrere cau', de la qual he registrat una gran quantitat de variants (vegeu Orts 1995, 392).

60. «*Tramet-te una figa ben llarga*» (343). 'Fer la figa' és l'acció de "cloure el puny i mostrar el dit polze sortint entre l'índex i el dit d'enmig, com a senyal grossera de burla o menyspreu" (DCVB).

61. «*Fas-te la creu*» (344). Antigament es feia la creu per fer fugir el diable (DCVB, s.v. *creu*). En aquest cas, per a Bartomeua, el diable és el seu ex-amistançat.

62. «*Partixch palleta*» (344). 'Donar palleta' és fer constar a algú que se'l considera com amic, que pot passar a formar part del joc. 'Partir palleta', en canvi, és tot el contrari.

63. «*Bufa pelet* que si't veïja rebenjar pels costats no't voldria dar de la mia saliva» (345). Vulgarització de la parèmia 'bufar cabell', locució registrada pel *DCVB* com l'"acte d'arrabassar-se un cabell i bufar-lo, en senyal que es complirà allò que s'ha promès".

64. «*Sabata trobaràs per a ton peu*» (347). "Trobar allò que hom es mereix o que un mateix es procura amb el seu comportament" (*DCVB*).

65. «*No faràs trach que no te'l begues*» (347). Locució del mateix significat que l'anterior.

66. «Si per la porta'm passes, ell te farà *cagar los pets tan grossos*» (351). No documento l'expressió 'fer cagar els pets grossos', però pel context endevino que Bartomeua amenaça el seu ex-pretendent amb haver-se-les amb el seu nou amic si la molesta.

67. «No gosaràs *dir negre has l'ull*» (354). Expressió que no he documentat, però que ha de tenir el mateix significat que l'actual 'no gosar dir ni mu'.

68. «*En mal punt* has conegut Berthomeua Sirlot» (354). Cal prendre, aquí, el mot 'punt' en la seva accepció antiga segons la qual era una de les divisions de l'hora, per tant, amb sentit temporal. 'En mal punt' significaria, doncs, en mal moment.

69. «*Ni'm passes pel carrer, ni'm prengues ayre, que Berthomeua Sirlot ja no't vol gayre*» (357). Vegeu els comentaris que li he dedicat en aquest mateix article, p 61.

c.2. Valencianismes.

Tal concentració sembla evidenciar que l'interès pel llenguatge popular és el rerefons de l'obra. Però el valor lexicogràfic de les *Est* no resideix únicament en el notabilíssim nombre de parèmies que presenta. Resulta també interessant, tot mirant de trobar trets mallorquins que ens poguessin fer pensar que Dionís Pont fóra el veritable autor del nostre text, la important quantitat de paraules pròpies dels parlars valencians:

1. 'Albades'. "Músiques o cançons que es fan a la porta d'una casa, a punt d'alba o en la nit, per obsequiar qualcú" (*DCVB*).
2. 'Alfaçar'. Porció de terra plantada d'alfals.
3. 'Anar a l'assut'. (Vegeu c.1. "La paremiologia", 56)
4. 'Aplegar'. Arribar.
5. 'Besanques'. "Natges dels ocells" (*Thesaurus*, p. 30). Aquí aplicat per Bartomeua despectivament a Catalina, per tal de ridiculitzar-la.
6. 'Birbada'. Lloc on estan birbant, o sigui, arrencant les males herbes dels sembrats, els pagesos. Aquest mot és general als dialectes occidentals.
7. 'Bramit'. Sinònim de bram (*DLabèrnia*).
8. 'Caragols avellanenchs'. Varietat de caragols molt petits propis de terres valencianes (*DCVB*).
9. 'Dachça roja'. Tipus de blat de moro indocumentat amb aquest nom. Podria tractar-se de les variants 'dacsca colomina', 'dacsca confitera' o 'dacsca rosera', totes elles variants valencianes de gra vermellenc (*DCVB*).
10. 'Embaxada'. "Enganyada amb bones paraules" (*DCVB* i *DECat*).
11. 'Embonyigat'. "Brut de femta de bou" (*DCVB*).
12. 'Embriagoneta'. "Propensa a l'embriaguesa". Segons el *DAG* ens trobem davant d'un dialectalisme valencià del segle XVI.
13. 'Engibar'. Dialectalisme valencià per 'etzibar', segons el *DAG*.
14. 'Escalfir'. "Excitar la passió carnal o l'entusiasme" (*DCVB*).
15. 'Esclatons'. Segons el *DCVB*, fer esclatonades significa "dirigir a algú paraules de burla o menyspreu, generalment acompanyades de rialla".
16. 'Estrangulada'. Estrangolat de fam, que té molta fam. Aquí, cal veure-hi un punt d'erotisme, tenint en compte les proposicions que Bartomeua fa a Bartomeu.

17. 'Exanglots'. Forma local valenciana del mot 'sanglots'. Vegeu els comentaris que li he dedicat a la pàgina 65 d'aquest article.

18. 'Exir'. En la seva accepció d'evaquar el ventre.

19. 'Forseguda'. "Forçarruda" (*DCVB*).

20. 'Gaydó'. Gairell. Mot emprat també a les comarques meridionals del Principat.

21. 'Llavar'. Rentar.

22. 'Llegonet'. "Aixada molt petita" (*DECat*). Segons el *DCVB* es tracta d'una "aixada de ferro molt ample, gairebé quadrat, que té una dolla o canó de ferro on encaixa el mànec". El *Thesaurus* (p. 84) parla ja del «lligonet o cavic o altre instrument semblant per entrecavar: marra, sarlucus».

23. 'Macarrons'. "Residus excrementicis enganxats al cos o a la indumentària" (*DCVB*).

24. 'Magrana borda'. "Varietat de magrana blanca i dolenta pròpia de Gandia" (*DCVB*).

25. 'Manyo'. Manyo o mano, "terme familiar i afectuós per interpel·lar-se entre companys o amics". Mot usat també a les terres de l'Ebre i en aragonès (*DECat*).

26. 'Millanar'. Forma valenciana de dir 'miler' (*DCVB*).

27. 'Negleix'. Variant de l'adverbi antic 'negueix'. Són compostos de NE i NEQUE els adverbis antics 'neix' (NE IPSUM), 'negueix' (NEQUE IPSUM) i 'nelleix' (NE II.LE IPSUM), formes de les quals la nostra sembla ser un híbrid, potser popular. En frases afirmatives tots significaven 'ni tan sols, àdhuc', però segons *DECat* s'han emprat també en forma afirmativa, amb el significat 'fins i tot, àdhuc, encara més'.

28. 'Orguins'. L'instrument de vent. El mot s'usava antigament en plural, com el trobem aquí.

29. 'Rebles'. Ronyons.

30. 'Roll'. "Obertura de la sèquia gran per on es dona sortida a l'aigua" (*DCVB*).

c.3. Mots indocumentats

Així mateix, és molt notable el nombre de mots, variants o accepcions indocumentats. Malauradament, són escassos els textos d'aquest període que ens han pervingut. Encara més, si el que cerquem són obres de dimensió popular, i en català, el nombre es redueix extraordinàriament. Això és el que fa prendre un gran realç al nostre text. Una de les obres de la literatura catalana moderna més reconegudes per la seva vàlua lexicogràfica és la *Rondalla de rondalles*. La comparació entre el text de Galiana i el nostre ofereix dades interessants. Un total de noranta-quatre mots de l'obra paremiològica setcentista no són recollits pel *DCVB*. Si tenim en compte, però, que quaranta-dues de les noranta-quatre paraules són castellanismes o manlleus del castellà (i en una ocasió també de l'aragonès), el nombre de mots catalans no documentats es redueix a cinquanta-dos. A les *Est*, els mots indocumentats sumen cinquanta-sis. Si descartem els castellanismes, ens quedem amb cinquanta-dos, el mateix nombre que en la *Rondalla de rondalles*, obra molt més vasta que la que ens ocupa. Sens dubte, les *Est* s'haurien de tenir en compte en la realització de nous diccionaris o en reedicions dels actuals.

Els mots i expressions indocumentats són:

1. 'Albeuratjada'. Híbrid dels mots 'albeuratge' i 'beuratjada', amb el significat, tots tres, de "beguda o cosa donada a algú per beure" (*DCVB*).

2. 'Allondre'. Variant, juntament amb 'enllondre', 'enjonre' i 'enjondre' de l'adverbi 'allonre', que significa "a les altres bandes, en una altra part" (*DCVB* i *DECat*).

3. 'Anar de grony'. No es documenta aquesta locució, que té el sentit d'estar renyit. Sí que es registra, però, el mot 'grony' (=rondinament).

4. 'Apuntalada'. Ben agençada.
5. 'Apunyalasitis'. Insult.
6. 'Arrastraputes'. Qui freqüenta les bagasses. Insult similar a 'cul de bagasses' (vegeu el mot núm. 16).
7. 'Atripollat'. Sembla despendre's del context («Lo ramellet d'alfàbega semitell m'é metut en lo barret de grana roja y ab lo blancàs gelós, ben atripollat, li he fet a Beleta esclatons per la porta, per amor de tu», i encara, «graciosa, gallarda, i ben atripollada, que caix caix en tot lo nostre terme de Beniparrell, a mos visàjers, no he vist pas més bell tropell de dona que tu eres»), que el significat fóra, 'ben abillat'. Aquest adjectiu podria derivar del mot 'tripó', planta anomenada també 'cua de guilla', emprada com a element de guarniment (curiosament, també en el nostre text apareix el 'tripó', amb la forma castellana 'gordollobo', com a ornament d'un capell, a la línia 121).
8. 'Blancàs'. El 'blanc' és un teixit de gran qualitat emprat per a la fabricació de roba exterior. En aquest cas, com passa sovint, la vestidura hauria pres el nom del teixit (vegeu Maranges 1991 i Bernis 1962).
9. 'Blau gelós'. Color no documentat ni en el *DCVB* ni en el *DECat*. La pista ens la dona Escrig 1887, segons el qual existeixen dos tipus de blau, el blau marí i el blau celós (color del cel). En el nostre text s'hauria produït un creuament entre els mots 'celós' (derivat de cel) i 'gelós' (de gelosia).
10. 'Cagalosa'. Mot indocumentat en els diccionaris, però es pot trobar en el *Col·loqui de dames*, amb l'accepció de 'presumptuosa'.
11. 'Calavera de mosquit'. Segons *DLabèrnia* i *DAG* un 'calavera' és un "home dolent, deshonest, de poc seny". Si tenim en compte que la calavera, en el nostre cas, és de mosquit, aquest seny seria encara molt més reduït.
12. 'Canyís de ciragans'. Insult.
13. 'Cera de forment'. He localitzat aquesta expressió a Terreros 1787 amb el significat "*excremento del hombre*". A Catalunya, l'únic que aporta una paraula que se li acosta és el *DECat*, que assenyalava que el mot català 'cerot' pot significar en algunes contrades, "excrement".
14. 'Color de rossella de fossar'. No he pogut documentar quin és el color de les roselles de cementiri. ¿Podria tractar-se de la variant 'papaver nigrum', o sigui, "rossella negra" (*DLacavalleria*)? De la relació del color negre amb la mort i amb els cementiris dedueixo que sí.
15. 'Cor de Sant'. Parèmia d'obscur significat. Segons Romeu es tracta «d'una exclamació convencional i grotesca imitativa d'eufemismes populars i recurs d'estil freqüent en aquest tipus de textos» (Romeu 1983, 588).
16. 'Cul de bagasses'. Bagasser (vegeu també el mot núm. 6).
17. 'Dachça roja'. Variant del blat de moro que fa el gra de color vermellenc.
18. 'Dar a picar a grulles'. Per al seu significat, vegeu "c.1. La paremiologia", parèmia 41.
19. 'Dos en pua'. Tècnica de teixit que ha de ser semblant al 'filempua', a bastament documentada en textos medievals catalans (Maranges 1991).
20. 'Embonyigat'. "Brut de femta de bou" (*DCVB*). Mot indocumentat textualment.
21. 'Enamorívol'. "Que desperta amor" (*DCVB*). Ni el *DCVB* ni el *DECat* no n'han documentat cap exemple textual.
22. 'Enferrussat'. "Guarnit o reforçat amb ferro" (*DCVB*). Participi d'un hipotètic verb *enferrussar, que no he documentat. El *DECat* dona compte de les formes 'enferrissar' i 'esferrussar-se', de les quals la nostra sembla un híbrid.
23. 'Esbardahorts'. Insult. Josep Romeu pressuposa una errada tipogràfica i edita 'esbarba-horts', mot al que dona el significat: 'devastador d'horts' (Romeu 1983, 591, nota 30).

24. 'Escalificada'. Excitada per la passió carnal.
25. 'Escrivanyada'. Carta que Bartomeua ha escrit al seu pretendent.
26. 'Escrivanyaves'. Escrivies.
27. 'Esternudar per baix'. Eufemisme per a dir fer-se ventositats.
28. 'Fer lo disfressat'. Per al seu significat, vegeu "c.1. La paremiologia", parèmia 29.
29. 'Gerram'. Segons el *DECat*, es tracta d'un "carregament de gerres"; segons el *DCVB*, d'un "conjunt de gerres". El fet, però, que en el nostre text s'especifiqui tan clarament que és un eina («de bones aïnes no te'n cal demanar: tinch lo més bell gerram, trull, follador y premsa que's trobe en tota Meliana») podria fer-nos pensar que es tracta d'una màquina emprada en l'elaboració del vi o de l'oli, com ho són els trulls, els folladors i les premses, que apareixen, en el nostre text, al seu costat.
30. 'Gordolobo'. Planta anomenada, en català, 'cua de guilla' i també antigament 'tripó'.
31. 'Inglífies'. Engonals.
32. 'Macarrons'. Mot indocumentat literàriament en la seva accepció residus excrementicis enganxats a la pell o a la indumentària.
33. 'Mallolada'. Terreny plantat de ceps joves.
34. 'Manyo'. No documentat textualment pel *DCVB*, mentre el *DECat* dona exemples molt moderns (1912). Per al seu significat, vegeu "c.2. valencianismes", mot 25.
35. 'Memeu sibília'. Parèmia amb valor d'interjecció, burla i menyspreu.
36. 'Morquenta'. Pel context («...et podràs garrotar sobre lo cordó de la morquenta») sembla que ha de tractar-se d'una mena de roba, ja que els cordons foren emprats per cordar les vestidures, penjar bosses, lligar capells, fixar-hi vels, etc. (Maranges 1991).
37. 'Negleix'. Variant de l'adverbi 'negueleix', "així mateix, igualment, fins i tot" (*DECat*).
38. 'Paltruda'. Segurament, desviació de 'paltruga', "persona de ventre voluminos" (*DCVB*).
39. 'Pastruge'. Primera persona del I.P. d'un hipotètic verb 'pastrugar'. Josep Romeu (1983) edita 'paltrigue', ben documentat en textos antics, amb el significat de "trepitjar", coherent amb el sentit de la frase «a tals cagades com tu entre peus les pastrugue». El fet que totes les edicions presentin la lliçó 'pastruge' em fa pensar en una possible variant d'aquell verb.
40. 'Pintarrassada'. "Pintada amb colors" (*DECat*).
41. 'Pixallams'. Insult.
42. 'Proxa'. Pruija.
43. 'Punt de llata'. Espècie de teixit trenat de fibra d'espart o d'altres vegetals similars.
44. 'Que't naxca!'. Parèmia interjectiva d'obscur significat.
45. 'Regingolat'. Reginjolat, alegrat.
46. 'Sant Joan lo vert'. Segons Romeu, «fórmula popular d'anomenar al Baptista i a la seva festivitat» (1983, 582, nota 5).
47. 'Selleshores'. Variant d'aleshores no documentada en cap diccionari. Sí l'he trobat, però, a Ortí 1640: «Perquè yo só del parer, de què en estos temps lo mateix serie parlant en valencià dir *llur, jatsia, celloshores* y altres vocables antics, que si en castellà diguésem *maguer, yantar, fincar de hinojos* y altres».
48. 'Sirlot'. Sí que es documenta la variant 'xirlot', ocell anomenat en castellà 'charlito'. En diverses parles del domini encara s'anomena 'xirlot' o 'xorlit' al membre viril. En el nostre text, la ironia traspua pertot, fins al punt que el cognom del principal

protagonista de l'obra designaria, o bé el membre viril, o bé un babau, segons el sentit figurat d'aquesta paraula en castellà.

51. 'Tarrabís tarrabàs'. Forma onomatopeica amb l'accepció de "munició de coses que sobrevenen d'un plegat, i, amb funció adverbial, sobtosament i ràpida" (Romeu 1983, 583).

52. 'Tragaemplasts'. Insult.

54. 'Trencafil de la violeta'. Per al seu significat, vegeu "c.1. La paremiologia", parèmia 15.

55. 'Ventrellol'. Diminutiu de 'ventrell', estómac, panxa o ventre. No hi ha documentació textual.

56. 'Volenteroles'. Segurament es tracta d'una errada tipogràfica, per 'volenteroses'.

c.4. Retrodatacions.

Les *Est* presenten fins a vint-i-nou retrodatacions respecte a la data que ofereixen els diccionaris històrics, quantitat gens menyspreable que presento aquí ordenada de més diferència d'anys a menys. És remarcable el fet que nou mots no es registren fins al segle XX (!) (fins i tot un, l'any 1953), i onze troben documentació en el segle XIX. Dades com aquestes ens fan veure la importància que l'estudi de textos del període modern, malauradament poc tingut en compte pels diccionaris històrics i pels filòlegs en general, té en l'estudi diacrònic i dialectològic de la llengua.

1. 'Professó'. Successió ordenada de coses, encara que inanimades. Documentat per primer cop, segons el *DCVB*,¹⁹ a *Memòries d'una estàtua*, Bernat Vidal i Tomàs, 1953.

2. 'Tochada'. Pallissa donada amb un bastó anomenat 'totxo', força gruixut i sense afinar. *Del Folklore tortosí*, Joan Moreira, 1934.

3. 'Corpenta'. Normalment dit d'un cos gros. *Tomba-tossals. Contalles de la terra*, Josep Pascual, 1930.

4. 'Pintarrasar'. Indocumentat. La variant 'pintarrejar' (pintar sense massa art) la localitza el *DCVB* per primer cop a *Tomba-tossals. Contalles de la terra*, Josep Pascual, 1930. El *DECat* recomana 'pintorrejar' (pintar amb coloraines), documentat al 1962, segons Coromines, ben construït, d'acord al nostre sistema sufixal, no així 'pintarrejar' ni 'pintarrajar', «obvi castellanisme». Altres variants que documenta el *DECat* són 'pintarrutxar', 'pinterejar', 'pintunyar', 'pinturejar', 'pintussar' i 'pintussejar'.

5. 'Xirlot'. En sentit figurat, babau, o també, en algunes contrades del domini, membre viril. Revista menorquina "*Xèxara casolana*", 1923.

6. 'Enramada'. Empastifament d'oli de ginebre, almangra, fang, excrement, etc., amb què s'embruta el portal o finestra d'una noia en venjança d'un greuge fet per ella a un fadrí o a una altra persona. *Calendari Folkloric d'Urgell*, Valeri Serra i Boldú, 1915.

7. 'Closca'. Part ossosa superior del cap; el crani. *Aygo-forts*, Gabriel Maura i Montaner, 1913. El *DECat* documenta 'closquet' com el cop pegat al crani l'any 1803, la qual cosa pressuposa que l'ús de 'closca' amb l'accepció crani és molt antic, com confirma el nostre text, però fins al moment no hi ha cap altra documentació textual que les *Est*.

8. 'Pengerola'. En aquest cas, collar que penja sobre el pit, que Bartomeua es fa amb la carta que li ha tramès el seu enamorat. Documentat per primer cop amb el significat de cosa que penja a *Quan es fa nosa*, Josep Pous i Pagès, 1904. Segons el *DECat*, Enric Valor assevera que 'pengerolla' és la variant valenciana de 'penjarolla', documentada per primer cop, segons ell, al *DAG*.

19 Les obres citades al darrera de l'accepció del mot corresponen a les cites que el *DCVB* ofereix com a primera documentació d'aquesta paraula, amb la mateixa accepció que trobem a les *Est*. Quan un altre diccionari o una altra obra presenti una datació anterior a la que ofereix el *DCVB*, així ho he fet constar.

9. 'Esclatons'. Paraules de burla o menyspreu, generalment acompanyades de rialla. *Manyoc de fruita mallorquina*, Joan Rosselló, 1903. Segons el *DECat*, 'fer esclatons' es documenta per primer cop al 1859, en el *Nuevo Diccionario mallorquín-castellano-latín* de J. Amengual, amb el significat de «decir alguna cosa a presencia de otro, porque se presume que esto con ello se incomoda (sic)». De tota manera, està molt més d'acord amb el caràcter del passatge on apareix a les *Est* la definició del *DCVB*.

10. 'Novena'. Nomenclatura d'una mesura per a líquids. *L'auca de la Pepa*, Joan Pons, 1893.

11. 'Manyo'. Terme familiar i afectuós, per interpelar-se entre companys o amics. Obra ignorada, 1880 (recollit pel *DAG*).

12. 'Senyora'. Emprat en el nostre text com a sinònim d'esposa, malgrat que els dos protagonistes encara no s'hagin casat. *El mosaico*, Pere d'Alcàntara Peña, 2a meitat s. XIX.

13. 'Escalfit'. Excitat per la passió carnal. *Countes de l'altre moun y d'aquest*. Albert Saisset, s. XIX.

14. 'Madurar'. Ablanir, abatre de cops. *Cosas y otras*, Albert Saisset, s. XIX.

15. 'Estil·lades'. Clares, serenes. Obra ignorada, (núm. 28 *DCVB*) s. XIX.

16. 'Escardalenca'. De cos allargat i ossut (*DECat*). *DLabèrnia*, 1839.

17. 'Espigat'. Alt. *DLabèrnia*, 1839.

18. 'Tastaolletes'. Persona a qui agrada començar diverses coses però no acabar-les, o tractar diverses persones sense ser constant en el tracte. *DLabèrnia*, 1839.

19. 'Tragallegües'. Vagarívol, dropo. Documentat vers 1829 pel *DSanelo*.

20. 'Enjugassada'. Dit dels infants i la gent jove quan estan lliurats a llurs jocs o fent entremaliadures. *Diccionario catalán-castellano-latino*, J. Esteve, T. Belvitges i A. Juglà, 1803, segons *DECat*.

21. 'Cera de forment'. Excrement de l'home. Terreros, 1787.

22. 'Anar de gaydó'. Estar renyit amb algú. Galiana, 1768.

23. 'Raure's del cap'. Abandonar una idea. Galiana, 1768. Altres aplicacions similars del verb 'raure' es poden documentar en el *Flor d'enamorats* (Fuster ed. 1973, cançons 2 i 98)

24. 'Anar en saga d'algú'. Anar al seu darrera, generalment per importunar-lo. *Gazophyl* (s.v. encalçar) 1696.

25. 'Paracial'. Palacial, plaent, falaguer, gustós. *DTorra*, 1640.

26. 'Selshores'. Variant d'aleshores no documentada als diccionaris, però sí a Ortí, 1640.

27. 'Costres'. Capa exterior d'una fruita. *Llibre dels secrets de agricultura, casa rústica y pastoril*, 1617.

28. 'Terra campa' (50). Aquella on no hi ha cap arbre, sinó que es dedica tota a la producció de cereals. *Inventari dels béns d'En Jaume Bertran*, 1614.

29. 'Foguejat'. Brillant com foc (*DAG*). Inventari recollit a la *Revista de Ciencias Históricas*, II, 567, any 1588.

c.5. Castellanismes.

Ens trobem davant d'un text força pur, que empra pocs castellanismes i únicament dos mots en castellà: 'maduro' (284) i 'majadero' (284), i una expressió en aquesta llengua 'cera me cayó' (256), justament allí on el llenguatge és més estrafet i grotesc (podrien jugar, doncs, aquest rol). Són castellanismes generalment acceptats com a tals 'garrida' (338); 'gordollobo' (121), planta anomenada 'cua de guilla' en català; 'arras-traputes' (283); 'sobachs' (114) per 'aixelles'; 'grulles' (286, 331); 'inglifies' (115) per 'engonals' i 'rajada' (94), mot que només es documenta, amb el sentit que pren a les

Est, en castellà. Segons el *DAut*, «por alusión, vale decir o contar muchas mentiras, especialmente, jactándose de valiente o hazñoso».

En canvi, no són tan clars: 'besuch' (273), pres, segons el *DCVB*, del verb 'besucar', malgrat que la forma genuïna fóra 'besotejar'. El *DCVB* no adverteix, però, que el verb que proposa és massa modern (no documentat fins al 1900, en l'obra de Salvador Guinot *Capolls mustigats*). 'Villancets' (288), avui admès al *DGLC*. Quant a 'bramit' (276), el *DCVB* creu que es tracta d'un castellanisme modern (1914, Teodor Llorente), en canvi, el *DECat* considera genuí 'esbramit', i el *DLabèrnia* anota que 'bramit' és un «mot antic» sinònim de 'bram'. 'Cels' (238), forma documentada ja en Antoni Canals, *Valeri Màxim*, en el *Tirant lo Blanc* i en el *Regiment de Prínceps* traduït al català l'any 1498; 'estorbar-me' (128): el mot 'estorb' és documentat a València en una data molt reculada (1420) en uns documents de l'Arxiu del Regne: «Per diverses *storps* per mi sostenguts per fer e ordenar...». Aquest nom antic presuposa un verb 'estorbar'; 'sayo' (23): el fet que en tinguem notícies des de començaments del segle XIII ens ha de fer molt cautelosos a l'hora de titllar-lo de castellanisme. 'Tragar' (197) i els seus derivats són, segons el *DECat*, castellanismes a la resta del domini, però a València i Balears poden comptar amb arrels més profundes; són documentats en obres tan antigues com el *Curial*, les *Confessions del Sant Peccador* d'Antoni Canals i el *Valeri Màxim*. El numeral 'dos' (248) emprat per al femení, malgrat que es tracta d'un manlleu (de l'aragonès o potser del castellà) es documenta textualment en dates molt i molt reculades.

En canvi, no podem considerar castellanismes 'Catalina' (311), variant antiquíssima de l'antropònim 'Caterina'; 'cortapisa' (124), mot que del català passà al castellà, malgrat que entre nosaltres s'extingí abans (vegeu *DECat*); 'costres' (330), segons lleigeixo en el *DECat*; 'empaches' (298), amb el significat de 'preocupar-se, tenir massa cura de...'; 'godalles' (137), del qual el *DECat* no diu mai que es tracti d'un castellanisme, sinó que «devia ser la forma valenciana del segle XVI»; 'llavar' (291); l'adverbi 'mas' (339, 342), segons el *DCVB* d'identica forma a la castellana però no castellanisme; 'panyos' (21) i 'viuda' (97).

CONCLUSIONS

Les *Est* es poden considerar, tant per la seva presentació en forma epistolar com pel tractament que l'autor dóna a la llengua, la primera i única novel·la d'aire renaixentista en català del segle XVI que hagi arribat, fins al moment, a mans d'estudiosos. Per això, omple un buit important en la literatura catalana moderna.

L'estudi lingüístic del text evidencia que ens trobem davant d'un text purament valencià, en què els trets que podrien ser atribuïbles a una mà mallorquina són insignificants.

Els castellanismes que trobem a les *Est* són escassos, sobretot si tenim en compte que el text és valencià i de mitjan segle XVI.

Tanmateix, l'estudi del lèxic del nostre text ens fa veure que:

— Les *Est* aporten un gran nombre de retrodatacions respecte a les dates que ofereixen els diccionaris històrics moderns.

— Aquestes cartes són inserides en un període de renovació lingüística que es comença a plasmar textualment en el segle XV, on València i els escriptors nascuts en aquesta àrea geogràfica juguen un paper molt important.

— És molt remarcable la quantitat de mots indocumentats que hi ha. Així mateix, resulta interessant el nombre de diccions locals que hi localitzem.

— La comparació entre el corpus lèxic de la nostra obra i l'emprat per diversos

autors valencians del XV i del XVI ens fa veure que el conjunt del lèxic usat per l'autor és completament valencià.

Per tot això podem dir que les *Est* responen, en tots els aspectes, al que s'esperaria d'una obra escrita en el català característic de la València del segle XVI i que, per tant, és molt improbable que un autor mallorquí que a les darreries del XVI apareix lligat a la major de les Illes Balears, sigui l'autor d'aquesta obra.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Almela ed. 1928: Jaume Roig, *Llibre de les dones, o Spill*, Barcelona, Barcino (ENC, 21), 1928.
- Badia 1950: Antonio M^a. Badía Margarit, «Regles de esquivar vocables o mots grossers o pagesívols». Unas reglas del siglo XV sobre pureza de la lengua catalana», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XXIII (1950), 137-152; XXIV (1952), 83-116 i XXV (1953), 145-163.
- Badia 1962: Antoni M. Badía Margarit, *Gramática catalana*, 2 vols., Madrid, Gredos, 1962.
- Bernis 1962: Carmen Bernis, *Indumentaria española en tiempos de Carlos V*, Madrid, Instituto Diego Velázquez, del Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Artes y artistas, 1962.
- Bover 1868: Joaquín María Bover, *Biblioteca de escritores baleares*, vol. II, Palma de Mallorca, P.J. Gelabert, 1868.
- Casanova 1986: Emili Casanova, «Evolució de la segona persona del singular del present d'indicatiu del verb ser en català», dins Joan Veny i Joan M. Pujals, eds., *Actes del setè col·loqui internacional de llengua i literatura*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 467-493.
- Casanova 1989: Emili Casanova, «Les conjuncions finals en català. El cas de *per a que*», dins *La Corona d'Aragó i les llengües romàniques. Miscel·lània d'homenatge per a Germà Colón*, Tubinga, Gunter Narr, 1989, 187-201.
- Cerveró 1987: Lluís Cerveró, *La medicina en la literatura valenciana del segle XVI*, València, Tres i Quatre, 1987.
- Colomina 1987: Jordi Colomina i Castanyer, «Notes sobre la llengua de la "Decadència"», dins Rafael Alemany, ed., *Estudis de Literatura catalana al País Valencià*, Alacant, Ajuntament de Benidorm / Universitat d'Alacant, 1987, 37-53.
- Colomina 1985: Jordi Colomina, *L'alacantí. Un estudi sobre la variació lingüística*, Alcoi, Institut d'Estudis «Juan Gil-Albert» / Diputació Provincial d'Alacant, 1985.
- Colón 1958: Germà Colón, «Observacions al Diccionari de la Rima», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 34 (1958), 290-305.
- Colón 1970: Germà Colón, «Sobre el funcionament de les sibilants en el català de Castelló», *Phonétique et linguistique romanes. Mélanges offerts à M. Georges Straka*, vol. I, Lyon / Strasbourg, 1970, 43-51.
- Conca 1994: Maria Conca, *Teoria i història dels proverbis catalans. Aplicació a l'estudi d'un corpus paremiològic del segle XVI*. Tesis doctoral lligada a la Universitat de València, 1994.
- Coromines 1974: Joan Coromines, *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona, Club Editor, 1974.
- Coromines 1976: Joan Coromines, *Entre dos llenguatges*, vol. I, Curial, Barcelona, 1976.

- Duran 1982: Eulàlia Duran, Unes cartes amoroses del segle XVI en català, *L'Espill*, 12 (1982), 25-51.
- Escrig 1887: José Escrig, *Diccionario castellano-valenciano*, València, Pascual Aguilar, editor, 1887 (3a ed.).
- Fabra 1983: Pompeu Fabra, *Converses filològiques*, Barcelona, Edhasa, 1983.
- Farreny 1986: Maria Dolors Farreny, *Processos de crims del segle XV a Lleida: transcripció i estudi lingüístic*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs / Diputació Provincial de Lleida, 1986.
- Ferrando 1989: Antoni Ferrando, «La formació històrica del català», dins Antoni Ferrando, ed., *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana. VIII Àrea. 7 Història de la Llengua*, València, Institut de Filologia Valenciana, 1989, 399-428.
- Forgas 1982: Esther Forgas, *Ensayo de reconstrucción paremiológica de cultura material* (Resum de la tesi doctoral), Universitat de Barcelona, 1982.
- Fuster ed. 1973: Joan Timoneda, *Flor d'enamorats*, ed. Joan Fuster, València, Albatros Edicions, 1973.
- Fuster 1976: Joan Fuster, *La Decadència al País Valencià*, Barcelona, Curial, 1976.
- Fuster 1989: Joan Fuster, *Libres i problemes del Renaixement*, [València], Institut de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Sanchis Guarner, 18), 1989.
- Gomis 1910: Cels Gomis, *Zoologia popular catalana*, Barcelona, L'Avenç, 1910.
- Lamarca 1839: Luis Lamarca, *Ensayo de un diccionario Valenciano-castellano*, València, J. Ferrer de Orga, impressor, 1839.
- Maranges 1991: Isidra Maranges, *La indumentària catalana. Segles XIII a XV*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1991.
- Martí 1994: Joaquim Martí Mestre, *El Libre de antiquitats de la seu de València*, 2 vols., València / Barcelona, Institut de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Universitat de València, 1994.
- Orts 1995: Antoni Orts, *Les estil·lades y amoroses lletres. Novel·leta epistolar valenciana del segle XVI. Estudi filològic*. Tesi de llicenciatura llegida a la Universitat de Barcelona, 1995.
- Ortí 1640: Marco Antonio Ortí, *Siglo quarto de la Conquista de Valencia*, València, Iuan Bautista Marçal, 1640.
- Par 1930: Anfòs Par, «La desinència -o del indicatiu present», *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*, III (1930), 169-176.
- Pascual 1985: Jaime Pascual, «Literatura e imprenta en la Barcelona del siglo XVII (el caso de Antonio Lacavallería)», *El Crotalón. Anuario de Filología Española*, 2 (1985), 607-639.
- Pellicer 1986: Joan E. Pellicer Borràs, *La "Rondalla de Rondalles" de Lluís Galiana. Estudi lingüístic i edició*, València, Ajuntament d'Ontinyent / Institut de Filologia Valenciana / Universitat de València, 1986.
- Rafanell 1993: August Rafanell, «El bon ús del valencià al segle XVII», *Alba. Revista d'Estudis Comarcals d'Ontinyent i la Vall d'Albaida*, 8 (1993), 109-122.
- Ridruejo 1985: Emilio Ridruejo, «La forma verbal en -ra en valenciano», dins *Actes de XVIIème Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes*, vol. 2, Ais de Provença, Université de Provence, 1985, 439-448.
- Rodríguez-Moñino 1963: Antonio Rodríguez-Moñino, *Las series valencianas del Romancero nuevo y los cancionerillos de Munich. (1589-1602)*, València, Instituto de Literatura y Estudios Filológicos / Institución Alfonso el Magnánimo / Diputación provincial de Valencia, 1963.
- Romeu 1983: Josep Romeu i Figueras, «Quatre epístoles paròdiques procedents d'un

- plec solt valencià en prosa del segle XVI», dins [AA. DD.], *Homenaje a José Manuel Blecua. Ofrecido por sus discípulos, colegas y amigos*, Madrid, Gredos, 1983, 577-593. [Reproduït a: Íd., *Lectura de textos medievals i renaixentistes*, Barcelona, Institut de Universitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Sanchis Guarnier, 29), 1994, 205-230.]
- Ros 1736: Carlos Ròs, *Tratat de adages, y refranys valencians, y practica pera escriure ab perfecció la lengua valenciana*, València, Josep Garcia, impressor, 1736 (Segona impressió).
- Ros 1764: Carlos Ros, *Diccionario valenciano-castellano*, València, Benet Monfort, impressor, 1764.
- Rossich 1989: Albert Rossich, «La novel·la catalana entre el *Tirant* i *L'orfeneta de Menargues*», *Revista de Catalunya*, 29 (abril 1989), 150-162.
- Sanchis 1963: Manuel Sanchis Guarnier, *Els valencians i la llengua autòctona durant els segles XVI, XVII i XVIII*, València, Institució Alfons el Magnànim, 1963.
- Schmid 1988: Beatrice Schmid, *Les «traduccions valencianes» del Blanquerna (València 1521) i de la Scala Dei (Barcelona, 1523). Estudi lingüístic*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988.
- Segarra 1985: Mila Segarra, *Història de l'ortografia catalana*, Barcelona, Empúries, 1985.x
- Terreros 1787: Esteban de Terreros, *Diccionario castellano con las voces de ciencias y artes y sus correspondientes de las tres lenguas francesa, latina e italiana*, Madrid, Viuda de Ibarra, hijos y Cia, impressors, 1787.
- Veny 1971: Joan Veny i Clar, «Regiment de preservació de pestilència» de Jacme d'Agramont (S. XIV). *Introducció, transcripció i estudi lingüístic*, Tarragona, Publicaciones de la Excelentísima Diputación Provincial, 1971.
- Veny 1991: Joan Veny, *Els parlars catalans*, Mallorca, Raixa, 1991.

ABREVIATURES

- DAg: *Diccionari Aguiló*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1924.
- DAut: *Diccionario de Autoridades*, o *Diccionario de la lengua castellana, en que se explica el verdadero sentido de la voces, su naturaleza y calidad, con las frases o modos de hablar, los proverbios o refranes, y otras cosas convenientes al uso de la lengua*. Madrid, 1732.
- DCVB: Antoni Maria Alcover i Francesc de B. Moll, *Diccionari català-valencià-balear*, 10 vols., Palma de Mallorca, Editorial Moll, 1988.
- DECat: Joan Coromines, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 9 vols., Curial, Barcelona, 1988.
- DGLC: Pompeu Fabra, *Diccionari general de la llengua catalana*, Barcelona, Edhasa, 1980 (13a ed.).
- DLabèrnia: Pere Labèrnia, *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondència castellana*, 2 vols., Barcelona, 1839.
- DSanelo: Manuel Joaquín Sanelo, *El diccionario valenciano-castellano de ...*, ed. Joseph Gulsoy, Castelló de la Plana, Sociedad Castellonense de Cultura (Colección de Libros Raros y Curiosos, 16), 1964.
- Dtorra: Petro Torra, *Dictionarium seu Thesaurus Catalano-Latinus*, Barcelona, Joannes Piferrer, 1726.

Gazophyl: Ioanne Lacavalleria et Dulach, *Gazophylacium calano-latinum, dictiones phrasibus illustratas, ordine literario comprehendens cui subijcitur irregularium verborum elenchus*, Barcelona, Antonivm Lacavalleria, 1696.
Thesaurus: Onophrio Povio, *Iesus Thesaurus Puerilis*, Barcelona, Joan Pau Menescal, impressor, 1580.